Euroopan unionin neuvosto

Bryssel, 20. marraskuuta 2026
(OR. en)

16209/26

SOC 782
ANTIDISCRIM 116
GENDER 179
JAI 1473
FREMP 363
COHOM 147
EDUC 470

SAATE

Lähettäjä:	Euroopan komission pääsihteeri, allekirjoittajana johtaja Martine DEPREZ
Saapunut:	3. marraskuuta 2026
Vastaanottaja:	Thérèse BLANCHET, Euroopan unionin neuvoston pääsihteeri
Kom:n asiak. nro:	COM(2026) 602 final
Asia:	KOMISSION KERTOMUS EUROOPAN PARLAMENTILLE, NEUVOSTOLLE, EUROOPAN TALOUS- JA SOSIAALIKOMITEALLE JA ALUEIDEN KOMITEALLE *romaneja koskevien kansallisten strategiakehysten täytäntöönpanossa saavutetusta edistyksestä romanien tasa-arvoa, osallisuutta ja osallistumista koskevan EU:n strategiakehyksen sekä romanien tasa-arvosta, osallisuudesta ja osallistumisesta annetun neuvoston suosituksen valossa*

Valtuuskunnille toimitetaan oheisena asiakirja COM(2026) 602 final.

Liite: COM(2026) 602 final

EUROOPAN
KOMISSIO

Bryssel 3.11.2026
COM(2026) 602 final

KOMISSION KERTOMUS EUROOPAN PARLAMENTILLE, NEUVOSTOLLE, EUROOPAN TALOUS- JA SOSIAALIKOMITEALLE JA ALUEIDEN KOMITEALLE

romaneja koskevien kansallisten strategiakehysten täytäntöönpanossa saavutetusta edistyksestä romanien tasa-arvoa, osallisuutta ja osallistumista koskevan EU:n strategiakehyksen sekä romanien tasa-arvosta, osallisuudesta ja osallistumisesta annetun neuvoston suosituksen valossa

{SWD(2026) 330 final}

Sisällys

JOHDANTO 1
I. KUMPPANUUDET JA INSTITUTIONAALISET VALMIUDET 2
II. EU:N TAVOITTEET 5
II.I Torjutaan ja ehkäistään romanivastaisuutta ja syrjintää 5
II.II Vähennetään köyhyyttä ja sosiaalista syrjäytymistä 7
II.III Edistetään osallistumista voimaannuttamisella, yhteistyöllä ja luottamuksella 10
II.IV Lisätään tosiasiallista yhdenvertaista pääsyä laadukkaaseen inklusiiviseen yleisopetukseen 12
II.V Lisätään tosiasiallista yhdenvertaista pääsyä laadukkaisiin ja kestäviin työpaikkoihin .. 14
II.VI Parannetaan romanien terveyttä ja lisätään tosiasiallista yhdenvertaista pääsyä laadukkaiden terveys- ja sosiaalipalvelujen piiriin 16
II.VII Parannetaan asianmukaisten asuntojen, jotka ovat eriytymättömiä, ja keskeisten palvelujen tosiasiallista yhdenvertaista saatavuutta 18
III. ROMANIT LAAJENTUMISALUEELLA 20
IV. EU:N TOIMET 22
PÄÄTELMÄT 26

JOHDANTO

Euroopan unioni (EU) perustuu periaatteeseen, jonka mukaan kaikkien sen kansalaisten on voitava osallistua täysipainoisesti yhteiskunnan toimintaan. Tasa-arvo, osallisuus ja perusoikeuksien kunnioittaminen ovat EU:n keskeisiä arvoja, jotka ohjaavat EU:n lainsäädäntöä, politiikkaa ja toimia. Nämä arvot ovat olennaisen tärkeitä sosiaalisen yhteenkuuluvuuden, talouden häiriönsietokyvyn ja pitkän aikavälin kilpailukyvyn kannalta. Tässä yhteydessä ja tasa-arvon unionia koskevan ohjelmansa mukaisesti komissio on nostanut syrjimättömyyden ja osallisuuden toimintansa keskeiseksi painopisteeksi. Romanien tasa-arvon, osallisuuden ja osallistumisen edistäminen on olennainen osa tätä sitoumusta, ja se auttaa toteuttamaan perussopimuksissa ja perusoikeuskirjassa vahvistettuja oikeuksia ja periaatteita.

Romanit[1] ovat Euroopan suurin etninen vähemmistö, ja heitä arvioidaan olevan koko maanosassa 10–12 miljoonaa, josta yli 6 miljoonaa asuu EU:ssa.[2] EU:ssa asuvien romanien määrän odotetaan kasvavan huomattavasti, kun Länsi-Balkanin maat liittyvät EU:hun. Vaikka kansallisella ja EU:n tasolla toteutetaan jatkuvasti toimia, monet romanit kärsivät edelleen syrjinnästä, romanivastaisuudesta ja sosioekonomisesta syrjäytymisestä. Jotta tätä sitkeää eriarvoisuutta voitaisiin vähentää, 7. lokakuuta 2020 hyväksyttiin vahvistettu romanien tasa-arvoa, osallisuutta ja osallistumista koskeva EU:n strategiakehys vuosiksi 2020–2030. Siinä asetettiin seitsemän EU:n tason tavoitetta[3] ja ehdotettiin ensimmäistä kertaa EU:n määrällisiä päätavoitteita vuodeksi 2030. Kehyksessä edistetään ”yhteistä mutta eriytettyä lähestymistapaa”, jonka mukaisesti kaikki jäsenvaltiot pyrkivät saavuttamaan EU:n tason yhteiset tavoitteet ja toteuttamaan vähimmäissitoumukset mutta mukauttavat toimenpiteensä kansallisiin olosuhteisiin ja romaniväestönsä kokoon. Niiden jäsenvaltioiden, joissa on merkittävä romaniväestö, odotetaan tekevän kunnianhimoisempia sitoumuksia. Kehystä vahvistettiin 12. maaliskuuta 2021 annetulla neuvoston suosituksella, jossa jäsenvaltiot sitoutuivat hyväksymään ja panemaan täytäntöön romaneja koskevat kansalliset strategiakehyksensä. Näiden EU:n välineiden täytäntöönpanoa tuetaan romanien kansallisten yhteysviranomaisten, EU-rahoituksen, seurantamekanismien ja keskinäisen oppimisen avulla. Yhdessä ne luovat yhteiset puitteet toiminnalle, vastuuvelvollisuudelle ja koordinoinnille, ja niiden ansiosta yhteiset päämäärät muuttuvat kollektiiviseksi eurooppalaiseksi sitoumukseksi.

Kaikki jäsenvaltiot[4] toimittavat Euroopan komissiolle edistymiskertomukset romaneja koskevista kansallisista strategiakehyksistään osana romaneja koskevan EU:n strategiakehyksen kaksivuotista seurantajaksoa. Tämän perusteella komissio julkaisee kootun

[1] Termi ”romanit” kattaa yläkäsitteenä laajan ryhmän erilaisia romanitaustaisia ihmisiä, kuten romat, sintit, kaaleet, romanichalit ja boyashit/rudarit. Se kattaa myös ashkalit, ”egyptiläiset”, jenishit, dom-, lom-, rom- ja abdal-ryhmät sekä liikkuvat ryhmät, kuten nk. etniset travellerit tai ranskankielisellä hallinnollisella termillä ”*gens du voyage*” tarkoitetut ryhmät, sekä henkilöt, jotka samastuvat nimillä ”Gypsies”, ”Tsiganes” tai ”Tziganes” kutsuttaviin ryhmiin. Termi ”romani” ei sulje pois minkään edellä mainitun ryhmän erityispiirteitä.

[2] Euroopan neuvoston ihmisoikeusvaltuutettu, The Unheard 12 Million – Council of Europe Commissioner issues urgent wake-up call to act for Roma and Traveller rights, 1.10.2025.

[3] i) torjutaan ja ehkäistään romanivastaisuutta ja syrjintää, ii) vähennetään köyhyyttä ja sosiaalista syrjäytymistä romanien ja valtaväestön välisen sosioekonomisen kuilun umpeen kuromiseksi, iii) edistetään osallistumista voimaannuttamisella, yhteistyöllä ja luottamuksella, iv) lisätään tosiasiallista yhdenvertaista pääsyä laadukkaaseen inklusiiviseen yleisopetukseen, v) lisätään tosiasiallista yhdenvertaista pääsyä laadukkaisiin ja kestäviin työpaikkoihin, vi) parannetaan terveyttä ja lisätään tosiasiallista yhdenvertaista pääsyä laadukkaiden terveys- ja sosiaalipalvelujen piiriin ja vii) parannetaan kunnollisten asuntojen, jotka ovat eriytymättömiä, ja keskeisten palvelujen tosiasiallista yhdenvertaista saatavuutta.

[4] Lukuun ottamatta Maltaa.

arvion koko EU:ssa saavutetusta edistyksestä. Tässä komission kolmannessa täytäntöönpanokertomuksessa tarkastellaan kehitystä 1. kesäkuuta 2023 ja 31. maaliskuuta 2025 välisenä aikana[5].

Tässä arvioinnissa hyödynnetään kansallisten kertomusten lisäksi kahta muuta tietolähdettä. Ensimmäinen lähde on vuoden 2024 romanitutkimus, jonka on toteuttanut Euroopan unionin perusoikeusvirasto ja joka tarjoaa vertailukelpoista tietoa romanien tilanteesta[6]. Toisena lähteenä ovat romanien omien ja romanien etua ajavien kansalaisyhteiskunnan organisaatioiden sekä muiden sidosryhmien (jäljempänä 'sidosryhmät') näkemykset, jotka kerättiin kolmen keskeisen aloitteen avulla: Roma Civil Monitoring -hanke, erillinen täytäntöönpanovuoropuhelu komission jäsenen Lahbibin kanssa ja kannanottopyyntö. Näin saadut näkemykset antavat arvokasta tietoa siitä, millaisia haasteita sidosryhmät kohtaavat romaneja koskevan EU:n strategiakehyksen täytäntöönpanossa ja miten täytäntöönpanoa voitaisiin parantaa.

Jäsenvaltiot ovat toteuttaneet toimenpiteitä, joilla vahvistetaan hallintoa ja seurantaa, torjutaan romanivastaisuutta ja syrjintää sekä parannetaan romanien mahdollisuuksia kouluttautua, työllistyä, päästä terveydenhuollon piiriin ja asua asianmukaisesti, muun muassa EU:n rahoittamien aloitteiden avulla. Vuoden 2024 romanitutkimuksen tulokset osoittavat, että tilanne on parantunut vuodesta 2016. Esimerkiksi vakava aineellinen puute on vähentynyt, työelämän ja koulutuksen ulkopuolella olevien romaninuorten osuus on pienentynyt, palkkatyössä olevien romanien osuus on kasvanut, varhaiskasvatukseen osallistuminen on lisääntynyt ja asuinolot ovat kohentuneet. Edistyminen on kuitenkin edelleen epätasaista jäsenvaltioiden välillä ja eri politiikan aloilla, ja toimintapoliittisten sitoumusten muuntamisessa romanien elämää konkreettisesti parantaviksi toimiksi on edelleen merkittäviä haasteita.

Tässä kertomuksessa arvioidaan romaneja koskevien kansallisten strategiakehysten täytäntöönpanoa sekä edistymistä romaneja koskevassa EU:n strategiakehyksessä asetettujen tavoitteiden saavuttamisessa. Kertomus kattaa myös kehityskulut laajentumisalueella ja asiaankuuluvat EU:n tason toimet. Sitä täydentää komission yksiköiden valmisteluasiakirja, joka sisältää komission laatimat maakohtaiset tietokoosteet sekä EU:n perusoikeusviraston laatiman yleiskatsauksen kansallisista määrällisistä tavoitteista ja raportoidusta edistymisestä (ks. lisäys).

I. KUMPPANUUDET JA INSTITUTIONAALISET VALMIUDET

Tehokas hallinto on välttämätöntä, jotta romaneja koskevat kansalliset strategiakehykset voidaan panna täytäntöön. Kaikki jäsenvaltiot ovat perustaneet hallintorakenteet, joiden keskiössä ovat romanien kansalliset yhteysviranomaiset, mutta institutionaalisissa valmiuksissa, koordinoinnissa, sidosryhmien osallistumisessa ja paikallisessa täytäntöönpanossa on edelleen merkittäviä eroja. Näitä järjestelyjä on vahvistettava, jotta kansalliset strategiat saadaan muunnettua tuloksellisiksi toimiksi. Sidosryhmät toivat tässä yhteydessä esiin, että romaneja koskevien kansallisten strategiakehysten muuntamista tuloksellisiksi paikallisiksi toimiksi vaikeuttavat edelleen erityisesti seuraavat tekijät: hajanainen hallinto, kuntien vähäiset valmiudet ja poliittisesti arkaluonteiset kysymykset, jotka

[5] Raportointijakson jälkeen toteutetut toimenpiteet sisältyvät tähän kertomukseen vain, jos romanien kansalliset yhteysviranomaiset ilmoittavat niistä komissiolle.
[6] Tutkimus kattaa 10 jäsenvaltiota (BG, CZ, FR, EL, HU, IE, IT, PT, RO, ES) ja kolme ehdokasmaata (AL, MK, RS).

vaikuttavat romanien osallisuutta edistävien toimenpiteiden priorisointiin ja täytäntöönpanoon. Tämä korostaa tarvetta lisätä tukea kehittämällä valmiuksia ja antamalla teknistä apua.

Tärkeimmät saavutukset

Kaikki raportoineet jäsenvaltiot ovat nimenneet romanien kansalliset yhteysviranomaiset, jotka koordinoivat romaneja koskevien kansallisten strategiakehysten täytäntöönpanoa. Useissa maissa on ryhdytty vahvistamaan romanien kansallisten yhteysviranomaisten toimintaa lisäämällä henkilöstöä, parantamalla institutionaalisia järjestelyjä tai lisäämällä talousarviovaroja[7]. Useissa tapauksissa romanien kansalliset yhteysviranomaiset osallistuvat suoraan ohjelmien seuranta- ja koordinointimekanismeihin.[8] Tämä auttaa sisällyttämään romanien osallisuutta koskevat painopisteet paremmin osaksi laajempaa sosiaali- ja koheesiopolitiikkaa. Esimerkiksi Slovakiassa romanien kansallinen yhteysviranomainen on täysivaltainen jäsen ohjelman Programme Slovakia 2021–2027 seurantakomiteassa. Kyseessä on koheesiopolitiikan ohjelma, jota osarahoitetaan Euroopan sosiaalirahasto plussasta (ESR+) ja Euroopan aluekehitysrahastosta (EAKR). Lisäksi yhteysviranomainen koordinoi erityistä toimikuntaa, joka käsittelee syrjäytyneiden romaniyhteisöjen asioita. Kypros on perustanut romaneja koskevaa kansallista strategiakehystään varten seurantakomitean, jonka jäseniä ovat ministeriöiden ja romanien edustajat. Tavoitteena on vahvistaa koordinointia ja osallistumista politiikan valmisteluun.

Romanien osallisuutta edistävien toimenpiteiden toteuttaminen edellyttää myös yhteistyötä alue- ja paikallisviranomaisten kanssa. Kunnilla on tärkeä asema toimenpiteiden toteuttamisessa keskeisillä osa-alueilla, kuten koulutuksessa, asumisessa ja sosiaalipalveluissa. Esimerkiksi Kreikka on ottanut käyttöön kehyksen, jonka mukaisesti 85 kuntaa on jo toimittanut romanien osallisuutta edistävät paikalliset toimintasuunnitelmat. Näin pyritään varmistamaan, että suunnitelmat ovat kansallisten painopisteiden mukaisia.

Yhteensä 20 jäsenvaltiota[9] seuraa säännöllisesti romaneja koskevien kansallisten strategiakehystensä täytäntöönpanoa ja on määrittänyt vähintään yhden määrällisen tai laadullisen tavoitteen. On rohkaisevaa, että lähes kaikki maat, joissa on merkittävä romaniväestö, ovat asettaneet vähintään viidelle tavoitteelle määrälliset tavoitearvot ja indikaattorit. Espanja, Slovakia ja Tšekki ovat kehittäneet vankat seurantakehykset, jotka vastaavat romaneja koskevan EU:n strategiakehyksen indikaattoreita, kun taas Bulgarian kehys on suppeampi mutta vastaa pääosin näitä indikaattoreita. Muissa jäsenvaltioissa, joissa on merkittävä romaniväestö, seurantakehykset ovat eri kehitysvaiheissa. Raportointihetkellä osa indikaattori- tai tavoitearvoista oli vielä määrittämättä tai niiden määrittäminen oli kesken (ks. lisäys), mikä vaikuttaa arvioon siitä, miten kansallisten tavoitteiden saavuttamisessa on edistytty.

Siltä osin kuin romaneja koskeviin kansallisiin strategiakehyksiin on kirjattu tavoitteita (tavoitevuodet vaihtelevat), saatavilla olevista tiedoista käy ilmi, että niiden saavuttamisessa on edistytty vaihtelevasti: Bulgaria ilmoittaa saavuttaneensa vuoteen 2030 asettamansa tavoitteet esiopetukseen osallistumisessa ja toisen asteen koulutuksen loppuun saattamisessa sekä edistyneensä jonkin verran muilla osa-alueilla; Slovakia etenee aikataulussa kohti vuoteen 2030 asetettuja asumista ja osallistumista koskevia tavoitteitaan; Espanja on saavuttanut osan romanivastaisuuden torjumista koskevista vuoden 2026 tavoitteistaan mutta on jäljessä muilla osa-alueilla, etenkin koulutuksessa; Tšekki on edistynyt vain vähän tai ei lainkaan vuodelle

[7] BE, BG, CZ, DE, EL, ES, FR, HU, HR, IE, IT, LT, LV, RO, SI, SK.
[8] BG, CZ, EL, ES, FR, HR, HU, LV, IT, RO, SK.
[9] BE, BG, CY, CZ, EE, EL, ES, FI, HR, HU, IE, IT, LV, LT, NL, PL, RO, SE, SI, SK.

2030 asetettujen tavoitteidensa saavuttamisessa. Unkarin, Kreikan ja Romanian toimittamien tietojen perusteella ei voida arvioida, miten ne ovat edistyneet (Unkarin ja Kreikan tapauksessa vuoteen 2030 ja Romanian osalta vuoteen 2027 asetettujen) kansallisten tavoitteidensa saavuttamisessa (ks. lisäys). EU:n perusoikeusviraston analyysi osoittaa, että kuudestatoista indikaattorista kymmenessä on tapahtunut parannusta vuodesta 2016 lukien. Edistyminen on kuitenkin edelleen riittämätöntä useimpien romaneja koskevan EU:n strategiakehyksen tavoitteiden saavuttamiseksi vuoteen 2030 mennessä. Työllisyystavoitteen saavuttaminen etenee kuitenkin suunnitellusti.

Arviointi ja jäljellä olevat haasteet

Jäsenvaltiot ovat edelleen vahvistaneet romanien osallisuutta tukevia hallintorakenteita. On edelleen olennaisen tärkeää varmistaa, että romanien kansallisilla yhteysviranomaisilla on riittävät institutionaaliset valmiudet ja resurssit, jotta alojen välinen koordinointi olisi tehokasta. Romanien osallisuus sisällytetään yhä useammin yleisiin toimintapolitiikkoihin, mutta niihin ei useinkaan sisälly erityisesti romaneille tarkoitettuja suojatoimia eikä romanien tavoittamiseen tähtääviä toimia, joilla varmistettaisiin, että romanit pääsevät näiden toimintapolitiikkojen piiriin ja hyötyvät niistä.

Kansallisten ja paikallisten viranomaisten heikko keskinäinen koordinointi on edelleen merkittävä pullonkaula, mikä vaikeuttaa kansallisten strategioiden viemistä paikallistason konkreettisiksi toimiksi. Hajautetuissa järjestelmissä toteutus on usein edelleen harkinnanvaraista: kunnat välttelevät toteuttamasta poliittisesti arkaluonteisina pidettyjä toimenpiteitä, kuten eriytymisen vähentämistä, ja suosivat sen sijaan lyhytkestoisia ja vähän ristiriitoja aiheuttavia toimia.

Johdonmukaisten tulosten saavuttaminen edellyttää määrätietoisempia hallintojärjestelyjä, muun muassa selkeämmin määriteltyjä vastuita, tehokasta seurantaa ja vahvempaa tilivelvollisuutta. Kun koordinointia tehostetaan ja hallinnollisia valmiuksia vahvistetaan kunnallistasolla erityisesti valmiuksien kohdennetun kehittämisen ja asianmukaisten kannustimien avulla, romanien osallisuutta edistävät toimenpiteet voidaan toteuttaa paremmin ja EU:n varoja voidaan hyödyntää tehokkaammin. On edelleen olennaisen tärkeää vahvistaa hallintorakenteiden ja EU:n rahoittamien ohjelmien toteutuksen välistä yhteyttä.

Jäsenvaltioissa tarvitaan lisätoimia seurantakehysten vahvistamiseksi. Joissakin tapauksissa tavoitteita ja indikaattoreita ei ole vielä määritetty tai niiden määrittäminen on kesken, ja seuranta perustuu pääasiassa tuotosindikaattoreihin tulosindikaattoreiden sijaan. Nämä puutteet kuvastavat laajempia ongelmia, jotka koskevat tietojen saatavuutta ja vertailukelpoisuutta koko EU:ssa. Useissa jäsenvaltioissa romaniväestö ei näy riittävästi virallisissa tilastoissa, minkä vuoksi eriarvoisuutta ja ajan mittaan tapahtunutta edistymistä on vaikea arvioida. Näyttöön perustuvaa politiikan valmistelua voitaisiin vahvistaa ja raportoinnin kattavuutta ja vertailukelpoisuutta parantaa, jos käytettäisiin vertailukelpoisempia menetelmiä sekä tarvittaessa ja oikeudellisesti sallituissa rajoissa eriteltyjä ja epäsuoria tietoja[10]. Jos otoskoot sen sallivat, seurannassa voitaisiin vertailun valtaväestöön ohella tarkastella myös romaniväestön sisäisiä eroja.

Ohjeita parannusten jatkamiseen

Jotta EU:n tason tavoitteiden saavuttamisessa edistyttäisiin nopeammin, jäsenvaltioiden, erityisesti niiden, joissa on merkittävä romaniväestö, olisi ”yhteisen mutta eriytetyn lähestymistavan” mukaisesti

[10] Saatavilla osoitteessa https://commission.europa.eu/system/files/2020-10/portfolio_of_indicators_en.pdf.

- **vahvistettava romanien kansallisten yhteysviranomaisten toimeksiantoa, henkilöstöä ja rahoitusta,** varmistettava, että yhteysviranomaiset osallistuvat tehokkaasti sekä yleisten että kohdennettujen politiikkatoimien ja EU:n rahoittamien ohjelmien koordinointiin ja seurantaan, ja annettava niille valmiudet seurata edistymistä suhteessa romaneja koskevaan EU:n strategiakehykseen;
- **vahvistettava romaneja koskevien kansallisten strategiakehysten seurantaa, jotta edistymistä voidaan seurata vertaamalla sitä selkeisiin tavoitteisiin ja tulosindikaattoreihin**, jotka ovat romaneja koskevan EU:n strategiakehyksen mukaisia, sekä käyttämällä tarvittaessa ja siltä osin kuin se on lain mukaan sallittua eriteltyjä tietoja ja epäsuoria tietoja;
- **tehostettava eri hallintotasojen välistä koordinointia** erityisesti **vahvistamalla paikallista täytäntöönpanoa** niin, että vastuut ovat selkeämpiä, sidosryhmät osallistuvat enemmän, kuntien hallinnolliset valmiudet kasvavat ja vastuuvelvollisuusmekanismit paranevat.

II. EU:N TAVOITTEET

Tässä jaksossa tarkastellaan, miten romaneja koskevan EU:n strategiakehyksen seitsemän tavoitteen saavuttamisessa on edistytty. Kunkin tavoitteen kohdalla esitetään romaneja koskevan EU:n strategiakehyksen asiaankuuluvat päätavoitteet vuodelle 2030, ja niitä käytetään vertailuarvoina edistymistä arvioitaessa.

II.I Torjutaan ja ehkäistään romanivastaisuutta ja syrjintää

Romaneja koskevan EU:n strategiakehyksen päätavoitteet vuodelle 2030:

- vähennetään syrjintää kokeneiden romanien osuutta vähintään puolella
- vähennetään vähintään kolmanneksella valtaväestön osuutta, joka ei mielellään halua romaneja naapurikseen

Romanivastaisuus tunnustetaan romaneihin kohdistuvan rasismin muodoksi[11]. Se ruokkii edelleen sosiaalista syrjäytymistä ja syrjintää kaikkialla EU:ssa ja heikentää koulutuksen, työn, terveydenhuollon, asumisen ja muiden keskeisten palvelujen saatavuutta. Koska romanivastaisuus vaikuttaa voimakkaasti romanien tasa-arvon, osallisuuden ja osallistumisen yleiseen edistymiseen, sen torjuminen on romaneja koskevassa EU:n strategiakehyksessä sekä erillinen tavoite että monialainen painopiste.

Vuoden 2024 romanitutkimuksen havainnot osoittavat, että lähes joka kolmas romani (31 %) oli kokenut etniseen taustaan perustuvaa syrjintää. Myös luottamus instituutioihin on edelleen melko vähäistä: vain noin puolet romanivastaajista (49 %) ilmoittaa luottavansa oman maansa poliisiin, ja vain kaksi viidestä (40 %) luottaa kansalliseen oikeusjärjestelmään. Vuoden 2023 eurobarometrin tulosten mukaan vain 67 prosenttia jäsenvaltioiden vastaajista tuntisi olonsa mukavaksi, jos he olisivat työssään päivittäin tekemisissä romanityötoverin kanssa[12].

[11] Romanivastaisuus (romaneihin kohdistuva rasismin muoto) on historiallisesti juurtunut rakenteellinen ilmiö, joka näkyy institutionaalisella, yhteiskunnallisella ja ihmisten välisellä tasolla. Se perustuu siihen, miten enemmistö suhtautuu ”mustalaisina” pidettyihin ja kohtelee heitä. Se johtuu kehityskulusta, joka on synnyttänyt ajatuksen ”meistä ja muista” ja joka perustuu sekä negatiivisiin että positiivisiin, eksotisoiviin stereotyyppeihin.

[12] Romaneja naapureina koskevasta indikaattorista saadaan uusia tietoja tulevasta vuoden 2026 eurobarometristä.

Sidosryhmät korostivat, että vaikka romanivastaisuus tunnustetaan yhä laajemmin politiikkakehyksissä, sen torjuntatoimet ovat edelleen hajanaisia ja usein lyhytjänteisiä, mikä osoittaa, että tarvitaan järjestelmällisempiä ja paremmin valtavirtaistettuja toimia.

Tärkeimmät saavutukset

Merkittävä osa jäsenvaltioista ryhtyi raportointijakson aikana toimiin romanivastaisuuden tunnustamisen ja näkyvyyden lisäämiseksi. Jotkin jäsenvaltiot[13] lisäsivät institutionaalisia valmiuksia torjua romanivastaisuutta. Saksa esimerkiksi perusti riippumattoman romanivastaisuuden ilmoitus- ja tietopalvelukeskuksen (MIA), Espanja aloitti romanivastaisuuden torjuntaa koskevan valtiollisen sopimuksen valmistelun ja Liettua aloitti kuulemiset romanivastaisuuden torjuntaan erikoistuneesta asiantuntijatoimikunnasta. Tšekki ja Slovakia vahvistivat toimintapoliittisia ja institutionaalisia puitteitaan hyväksymällä virallisesti romanivastaisuuden määritelmän. Yleistä tietoisuutta lisättiin myös media- ja valistuskampanjoilla, muun muassa latvialaisella dokumenttisarjalla[14], joka tuotettiin EU:n rahoittaman Latvian romanifoorumin puitteissa.

Useat jäsenvaltiot[15] ovat vahvistaneet syrjinnän ja viharikosten uhreille tarkoitettuja tukipalveluja parantamalla kantelumekanismeja, oikeusapua ja etsivän työn palveluja. Esimerkiksi Bulgaria on järjestänyt liikkuvien tiimien avulla tuhansia oikeudellisia neuvontatapaamisia pääasiassa syrjäisillä alueilla[16] ja ottanut käyttöön mobiilisovelluksen, joka helpottaa oikeussuojan saatavuutta[17].

Tietoisuutta lisäävät aloitteet ja muistotapahtumat – kuten romanien joukkotuhon muistopäivä ja kansainvälinen romanipäivä – ovat saaneet laajempaa tunnustusta monissa jäsenvaltioissa[18], mikä on lisännyt yleistä tietoisuutta romanien historiasta ja kulttuurista. Esimerkiksi Ranskassa Montreuil-Bellayn muistohankkeessa tunnustetaan noin 1 850 romanin vainoaminen toisen maailmansodan aikana ja tietoisuutta lisätään muistopaikan ja suunnitteilla olevan museon avulla. Alankomaiden parlamentin alahuone hyväksyi lokakuussa 2025 Tseggain aloitteen, jossa Alankomaiden romanit, sintit ja travellerit tunnustetaan virallisesti kansalliseksi vähemmistöksi Euroopan neuvoston kansallisten vähemmistöjen suojelua koskevan puiteyleissopimuksen mukaisesti.

Arviointi ja jäljellä olevat haasteet

Vaikka romanivastaisuuteen kiinnitetään politiikassa yhä enemmän huomiota, romanivastaisuuden ja romaneihin kohdistuvan syrjinnän torjuntatoimien soveltaminen ja täytäntöönpano ovat edelleen epätasaisia ja hajanaisia eri jäsenvaltioissa, mikä kertoo poliittisen sitoutumisen jatkuvista puutteista ja heikoista täytäntöönpanomekanismeista. Tämän vuoksi instituutioita ei useinkaan saateta riittävästi vastuuseen käytännöistä, kuten koulutuksen eriyttämisestä ja pakkohäädöistä.

---

[13] AT, BE, BG, CZ, DE, EL, ES, FR, IE, IT, LV, LT, NL, RO, SK, SE.
[14] Saatavilla osoitteessa https://www.youtube.com/@KulturasMinistrija/videos.
[15] AT, BG, CZ, DE, EL, ES, FI, HR, IE, IT, LT, LV, SK.
[16] Saatavilla osoitteessa https://www.justice.government.bg/home/index/1201f1c6-798b-41b6-a874-052e228ac8a1?top=1.
[17] Saatavilla osoitteessa https://apps.apple.com/bg/app/%D0%BF%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D0%B3%D0%BD%D0%B8-%D0%BC%D0%B8/id6471497775.
[18] AT, BE, BG, CY, CZ, DE, EE, EL, ES, FR, HR, HU, IT, LU, LV, LT, NL, PT, RO, SK.

Syrjinnästä ja vihatapahtumista ilmoitetaan edelleen liian vähän, koska luottamus instituutioihin on heikkoa, pelätään kostotoimia ja valitusmekanismeja ei tunneta riittävän hyvin. Luotettavista tiedoista on siksi pulaa, mikä vaikeuttaa tehokkaiden politiikkatoimien suunnittelua ja arviointia. Samaan aikaan raportoidaan edelleen, että poliisin toimintatapoihin liittyvät ongelmat – muun muassa etninen profilointi ja suhteeton voimankäyttö – ovat merkittäviä luottamuksen ja osallisuuden esteitä.

Kansallisella ja sitä alemmilla tasoilla on yhä puutteita etnisen alkuperän mukaan eritellyissä tiedoissa, jotka koskevat romaniväestöön kohdistuvaa syrjintää sekä moniperusteista ja intersektionaalista syrjintää. Nämä puutteet ja epäyhtenäiset seurantakäytännöt vaikeuttavat edelleen suuntausten ja tulosten arviointia. Monissa jäsenvaltioissa tasa-arvoelinten resurssit, toimivalta tai riippumattomuus ovat puutteellisia, mikä heikentää niiden kykyä tarjota tehokkaita oikeussuojakeinoja ja ajaa strategisia oikeudenkäyntejä. Jäsenvaltioiden oli saatettava uudet tasa-arvoelimiä koskevat EU:n direktiivit[19] osaksi kansallista lainsäädäntöä kesäkuuhun 2026 mennessä. Moitteeton täytäntöönpano ja täysimääräinen noudattaminen on olennaisen tärkeää, jotta tasa-arvoelinten riippumattomuutta, resursseja ja tehokkuutta voidaan vahvistaa ja nämä puutteet korjata.

Ohjeita parannusten jatkamiseen
Jotta EU:n tason tavoitteiden saavuttamisessa edistyttäisiin nopeammin, jäsenvaltioiden olisi ”yhteisen mutta eriytetyn lähestymistavan” mukaisesti

- **tehostettava EU:n syrjinnänvastaisen lainsäädännön ja viharikoslainsäädännön soveltamista ja täytäntöönpanoa** seuraavin keinoin: i) varmistamalla riittävät seuraamukset, ii) parantamalla mahdollisuuksia käyttää valitusmekanismeja, iii) kirjaamalla järjestelmällisesti romanivastaisuuteen liittyvät tapaukset ja iv) puuttumalla aliraportointiin toimenpiteillä, joilla vahvistetaan luottamusta julkisiin instituutioihin ja seurataan, miten luottamus instituutioihin muuttuu;
- **edistettävä yleisen tietoisuuden lisäämiseen, muistamiseen ja koulutukseen tähtääviä aloitteita, jotka käsittelevät romanien historiaa, kulttuuria ja romanivastaisuutta**, myös opetussuunnitelmien, opettajankoulutuksen, tiedotusvälineiden kanssa tehtävän yhteistyön ja muistotapahtumien avulla, jotta voidaan torjua yhteiskunnassa esiintyviä stereotypioita ja ennakkoluuloja;
- **torjuttava järjestelmällisesti romanivastaisuutta eri politiikanaloilla** – erityisesti koulutuksessa, työllisyydessä, terveydenhuollossa ja asumisessa – puuttumalla syrjintään, vahvistamalla institutionaalisia käytäntöjä sekä edistämällä keskeisille ammattilaisille suunnattua tietoisuuden lisäämistä ja koulutusta.

II.II Vähennetään köyhyyttä ja sosiaalista syrjäytymistä

Romaneja koskevan EU:n strategiakehyksen päätavoitteet vuodelle 2030:
- kavennetaan romanien ja valtaväestön välistä köyhyyskuilua vähintään puolella
- kavennetaan romanilasten ja muiden lasten välistä köyhyyskuilua vähintään puolella

[19] Tasa-arvoelimiä koskevista normeista 7. toukokuuta 2024 annettu neuvoston direktiivi (EU) 2024/1499 ja 14. toukokuuta 2024 annettu Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi (EU) 2024/1500. Saatavilla osoitteissa https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2024/1499/oj ja https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2024/1500/oj.

Romanien pitkittynyt köyhyys on edelleen vakava ongelma kaikkialla EU:ssa. Köyhyys koskettaa lapsia suhteettoman paljon, sillä he kohtaavat jo varhaisesta iästä lähtien kasautuvia haittoja, jotka lisäävät sukupolvelta toiselle periytyvän syrjäytymisen riskiä ja rajoittavat merkittävästi sosiaalista liikkuvuutta.

Vuoden 2024 romanitutkimuksen tulokset vahvistavat, että köyhyys ja taloudelliset vaikeudet ovat edelleen yleisiä romaniyhteisöissä. Kaikkiaan 77 prosenttia romanilapsista on köyhyysriskissä – osuus on noin nelinkertainen valtaväestöön verrattuna. Lisäksi 40 prosenttia elää kotitalouksissa, jotka kärsivät vakavasta aineellisesta puutteesta[20]. Tilanne on parantunut huomattavasti vuodesta 2016 (66 %), mutta osuus on edelleen huomattavasti suurempi kuin valtaväestössä (7 %[21]). Sidosryhmät korostivat, että romanien köyhyys on moniulotteista ja periytyy sukupolvelta toiselle ja että tarvitaan yhdennettyjä politiikkatoimia, jotka kattavat eri osa-alueet (koulutus, työllisyys, terveydenhuolto, asuminen). Ne totesivat myös, että vaikka useat jäsenvaltiot ovat vahvistaneet sosiaalisen suojelun järjestelmiä, lisänneet taloudellisia etuuksia tai parantaneet niiden saatavuutta, romaneille räätälöityjä toimenpiteitä, joilla puututaan köyhyyteen ja sosiaaliseen syrjäytymiseen, on edelleen vähän, erityisesti sellaisia, joilla pyritään poistamaan yleisen tuen saamisen esteitä, kuten hallinnollisia esteitä, rajallista tiedonsaantia ja heikkoa luottamusta julkisiin instituutioihin.

Tärkeimmät saavutukset

Monet jäsenvaltiot[22] ilmoittivat toimenpiteistä, joiden tavoitteena oli parantaa sosiaalisen suojelun saatavuutta erityisesti etsivän työn mekanismeilla. Esimerkiksi Belgian Flanderissa käytössä olevan Bridging Figures -toimintamallin avulla tavoitettiin tuhansia haavoittuvassa asemassa olevia perheitä, joista monet olivat romaniperheitä, ja annettiin niille käytännön tukea paikallisten koulujen ja julkisten palvelujen käyttöön. Tämä toimintamalli auttoi luomaan keskinäistä luottamusta paikallisten romanien ja julkisten laitosten välille ja vahvisti samalla paikallisten romanien omatoimisuutta.

Harvat jäsenvaltiot[23] ilmoittivat toteuttaneensa romaneihin kohdennettuja toimenpiteitä köyhyyden ja sosiaalisen syrjäytymisen torjumiseksi, kun taas jotkin jäsenvaltiot[24] ottavat nämä haasteet huomioon läpileikkaavana kysymyksenä muiden alakohtaisten tavoitteiden yhteydessä. Esimerkiksi Italian Accedere- ja Salute-hankkeissa, joita osarahoitettiin ESR plussasta ja jotka oli kohdennettu romaneihin yhtenä vähäosaisista ryhmistä, otettiin käyttöön integroitu, monialainen toimintamalli, joka osaltaan vähensi merkittävästi eriytyneillä asuinalueilla asuvien määrää.

Useat jäsenvaltiot[25] ilmoittivat myös keskittyvänsä lapsiköyhyyteen romanien keskuudessa. Tähän liittyvää työtä tuetaan EU:n rahoitusvälineillä. Bulgaria esimerkiksi otti käyttöön ESR plussasta osittain rahoitetun järjestelyn, jossa tarjotaan ateriaseteleitä ja tuetaan huono-osaisten

[20] Vakava aineellinen puute on määritelty tilanteeksi, jossa kotitaloudella ei ole varaa vähintään neljään yhdeksästä välttämättömyyshyödykkeestä tai -menosta, joihin luetaan esimerkiksi riittävä lämmitys, säännölliset ravitsevat ateriat ja odottamattomat menot (romanitutkimus 2024, s. 32).
[21] Saatavilla osoitteessa Eurostat 2020, https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ilc_mddd11__custom_22313195/default/table.
[22] AT, BE, BG, FI, FR, DE, EL, HU, IT, NL, RO, SK, ES.
[23] FI, HR, ES, PL, RO, SK.
[24] AT, CZ, IT, RO, SK.
[25] BG, HR, ES, IT, SI, LU.

perheiden lapsia, ja Kroatia otti käyttöön liikkuvia etsivän työn ryhmiä, jotka tukevat eristyneillä asuinalueilla asuvia perheitä[26].

Arviointi ja jäljellä olevat haasteet

Meneillään olevista toimista huolimatta köyhyys on romaniyhteisöissä edelleen yleistä ja se on yhä yksi EU:n sitkeimmistä sosioekonomisen syrjäytymisen muodoista. Raporttien mukaan jonkin verran edistystä on saavutettu erityisesti toimenpiteillä, joilla parannetaan sosiaalisen suojelun ja sosiaalipalvelujen saatavuutta. Edistys on kuitenkin edelleen vähäistä ja epätasaista, sillä useimmat toimenpiteet keskittyvät etuuksien saatavuuteen sen sijaan, että niillä puututtaisiin köyhyyden rakenteellisiin syihin.

Covid-19-kriisi pahensi tilannetta: se syvensi jo ennestään olleita eroja ja kumosi osan ennen vuotta 2020 saavutetusta edistyksestä. Kriisin vaikutukset tuntuivat edelleen koko raportointijakson ajan. Lisäksi alueelliset erot ja palvelujen epätasainen jakautuminen haittaavat osallisuutta varsinkin syrjäisillä alueilla. Viranomaisten olisi ennakoivasti poistettava ”näkymättömiä esteitä”, kuten digitaalista syrjäytymistä ja henkilöllisyysasiakirjojen tai omistusasiakirjojen puuttumista, joiden vuoksi sosiaalinen suojelu ei ole kaikkein syrjäytyneimpien kotitalouksien ja asunnottomien romanien saatavilla.

Romanien köyhyyden ja sosiaalisen syrjäytymisen taustalla on toisiinsa kytkeytyviä, syvälle juurtuneita haittatekijöitä, jotka jatkuvat sukupolvesta toiseen. Näihin haasteisiin vastaaminen edellyttää yhdennettyjä politiikkatoimia, joissa sosiaalinen suojelu yhdistetään koulutuksen, työllisyyden, asumisen ja terveyden alan toimenpiteisiin.

Ohjeita parannusten jatkamiseen

Jotta EU:n tason tavoitteiden saavuttamisessa edistyttäisiin nopeammin, jäsenvaltioiden olisi ”yhteisen mutta eriytetyn lähestymistavan” mukaisesti

- **sovitettava romanien osallisuutta edistävät toimenpiteet köyhyyden torjuntaa ja lapsen oikeuksia koskeviin yleisiin politiikkoihin,** myös romaneja koskevien erityisten suojatoimien ja indikaattoreiden avulla, jotta voidaan varmistaa, että romaniperheiden ja -lasten yhdenvertaiset mahdollisuudet;
- **parannettava sosiaalisen suojelun ja julkisten palvelujen saatavuutta** myös yksinkertaistamalla hallinnollisia menettelyjä ja poistamalla ”näkymättömiä esteitä”, kuten digitaalista syrjäytymistä, henkilöllisyys- ja/tai omistusasiakirjojen puuttumista sekä puutteita kaikkein syrjäytyneimpien romanien tavoittamisessa;
- **kehitettävä integroituja pitkän aikavälin ratkaisuja romanien köyhyyteen ja sosiaaliseen syrjäytymiseen** yhdistämällä sosiaalinen suojelu koulutuksen, työllisyyden, asumisen ja terveydenhuollon alan toimenpiteisiin, jotta voidaan vähentää rakenteellista ja sukupolvelta toiselle periytyvää huono-osaisuutta.

Köyhyydentorjuntastrategian ohella julkaistuilla tehokkaiden köyhyydenvastaisten toimintapolitiikkojen periaatteilla pyritään ohjaamaan tehokkaita köyhyydentorjuntastrategioita kansallisella, alueellisella ja paikallisella tasolla.

[26] Saatavilla osoitteessa https://www.centar-medjimurje.hr/.

Periaatteisiin sisältyvät seuraavat kohdat, jotka ovat erityisen merkityksellisiä tämän kertomuksen kannalta:

- **rahavarat yhdenmukaistetaan politiikkatavoitteiden kanssa käyttämällä EU:n varoja,** myös kansallisten ja alueellisten kumppanuussuunnitelmien täytäntöönpanoon kytkeytyvää rahoitusta, jotta voidaan tukea ja täydentää kansallisten, alueellisten ja paikallisten viranomaisten työtä **köyhyyden ja sosiaalisen syrjäytymisen torjunnassa**;
- **kohdennettuja toimenpiteitä** kehitetään, jotta voidaan tukea **ryhmiä, jotka ovat suuremmassa köyhyyden tai sosiaalisen syrjäytymisen vaarassa**, myös romaneja;
- käytössä on **kohdennettuja ohjelmia**, joilla parannetaan pienituloisista kotitalouksista tulevien oppilaiden ja opiskelijoiden **oppimismahdollisuuksien** tasoa ja laatua (koulujen lisärahoitus, opettajien ammatillinen kehittäminen, mentorointi, apurahat ja rahallinen tuki, tilojen ja materiaalien saatavuus, eriytymisen vähentämiseen tähtäävät toimet, myös romaneja koskevat, jne.);
- **eriytyneiden romaniasutusten järjestelmällinen kartoittaminen** yhteisöjen suostumuksella sekä arviointi, jossa selvitetään köyhyysriskin ja vakavan aineellisen puutteen tasot sekä keskeisten palvelujen saatavuuden puutteet, ja samalla varmistetaan, että asutukset sisällytetään kaupunkisuunnitteluprosesseihin.

II.III Edistetään osallistumista voimaannuttamisella, yhteistyöllä ja luottamuksella

Romaneja koskevan EU:n strategiakehyksen päätavoitteet vuodelle 2030:

- otetaan vähintään 90 kansalaisjärjestöä mukaan EU:n laajuiseen koordinoituun romaneja koskevaan kansalaisyhteiskunnan suorittamaan seurantaan ja annetaan niille valmiudet
- varmistetaan romanien kansalaisjärjestöjen osallistuminen täysivaltaisina jäseninä seurantakomiteoihin kaikissa ohjelmissa, joissa käsitellään romaniyhteisöjen tarpeita
- kaksinkertaistetaan niiden romanien osuus, jotka tekevät ilmoituksen koettuaan syrjintää
- kannustetaan romaneja osallistumaan poliittiseen elämään paikallisella, alueellisella, kansallisella ja EU:n tasolla jäsenvaltioissa, joissa on merkittävä romaniväestö

Romanien merkityksellinen osallistuminen on välttämätöntä, jotta voidaan puuttua pitkään jatkuneeseen eriarvoisuuteen, vahvistaa demokraattista hallintoa ja lisätä luottamusta julkisiin instituutioihin. Tietoisuus institutionaalisista tukirakenteista on lisääntynyt. Vastanneista romaneista 46 prosenttia oli kuullut vähintään yhdestä tasa-arvoelimestä tai vastaavasta elimestä, kun vuonna 2016 osuus oli 29 prosenttia. Sidosryhmät korostivat, että vaikka muodollisia osallistumisrakenteita on laajennettu, romanien osallistuminen jää usein vähäiseksi tai näennäiseksi. Merkityksellistä osallistumista rajoittavat edelleen epävakaa rahoitus ja joissakin tilanteissa kansalaisyhteiskunnan toimintatilaan kohdistuvat rajoitukset.

Tärkeimmät saavutukset

Jäsenvaltiot ilmoittivat, että romanien poliittinen osallistuminen on edistynyt vähitellen sekä paikallisella että kansallisella tasolla. Romanien edustajia on yhä enemmän

kunnanvaltuustoissa[27], pormestarin viroissa[28] ja kansallisissa parlamenteissa[29]. Vaikka kehitys on myönteistä, romanien osallistuminen poliittiseen päätöksentekoon on kaiken kaikkiaan yhä vähäistä ja useimmissa jäsenvaltioissa romanit ovat edelleen huomattavan aliedustettuina vaaleilla valittavissa ja johtavissa julkisissa tehtävissä.

Useat jäsenvaltiot[30] ilmoittivat perustaneensa tai vahvistaneensa neuvoa-antavia elimiä, joissa romanien kansalaisyhteiskunta on mukana ja jotka liittyvät romaneja koskevien kansallisten strategiakehysten tai niihin kytkeytyvien politiikkaprosessien täytäntöönpanoon. Esimerkiksi Itävallan romanien vuoropuhelufoorumi, jota EU rahoittaa, on vakiinnuttanut asemansa pysyvänä välineenä, joka helpottaa romanien kansalaisyhteiskunnan ja julkishallinnon välistä vuoropuhelua. Saksan osallistavaa datadialogia johtaa liittovaltion syrjinnänvastainen virasto. Dialogissa viranomaiset ja kansalaisyhteiskunta kehittävät yhdessä yhteisön hyväksymiä menetelmiä, joilla kerätään tietoa syrjinnästä.

Useat jäsenvaltiot[31] ilmoittivat, että romanit ovat osallistuneet ruohonjuuritasolla alhaalta ylöspäin suuntautuviin aloitteisiin. Keskeinen esimerkki on Slovakian EU-rahoitteinen osallistavan paikallissuunnittelun Development Teams -hanke, jossa järjestettiin yli 120 yhteisöfoorumia paikallisen suunnittelun tueksi, kun taas Viro keskittyi vahvistamaan paikallista vuoropuhelua avaamalla romaninuorten keskuksen Valgaan ja romanien kulttuurikeskuksen Tallinnaan.

Arviointi ja jäljellä olevat haasteet

Vaikka neuvoa-antavien elinten perustaminen kertoo, että romanien osallistuminen tunnustetaan institutionaalisesti yhä laajemmin, romanien mukanaolo rajoittuu usein muodolliseen kuulemiseen, eikä heillä ole juurikaan vaikutusvaltaa asialistan laatimiseen eikä politiikan tuloksiin. Keskeisenä haasteena on edelleen varmistaa, että osallistumismekanismeilla on konkreettista vaikutusta politiikkatoimiin ja tuloksiin.

Osallistava perusoikeuksien seuranta kehittyy vähitellen kaikkialla EU:ssa, ja useat jäsenvaltiot[32] perustavat erikoistuneita elimiä valvomaan viharikoksia ja syrjinnän torjuntaa koskevan lainsäädännön täytäntöönpanoa. Käytännöt ovat kuitenkin edelleen epäyhtenäisiä, ja hallinnolliset, oikeudelliset ja taloudelliset rajoitteet kaventavat yhä monien romanien omien ja romanien etua ajavien organisaatioiden toiminta- ja edunvalvontavalmiuksia erityisesti paikallistasolla. Tämä vaikuttaa näiden organisaatioiden kykyyn osallistua seurantaan, tukea yhteisöjä ja olla mukana politiikkaprosesseissa. Vähäinen luottamus instituutioihin, syrjintäkokemukset ja joissakin tilanteissa kansalaisyhteiskunnan toimintatilan rajoitukset heikentävät edelleen osallistumista ja sitoutumista.

Ohjeita parannusten jatkamiseen

Jotta EU:n tason tavoitteiden saavuttamisessa edistyttäisiin nopeammin, jäsenvaltioiden olisi ”yhteisen mutta eriytetyn lähestymistavan” mukaisesti

- **vahvistettava romanien osallistumista tukevia institutionaalisia kehyksiä ja edistettävä romanien poliittista edustusta** ja varmistettava, että romanien

[27] AT, BG, CZ, IT, ES.
[28] BG, EL, SK.
[29] RO, SK, IE, HR ja viimeksi myös HU.
[30] AT, BE, BG, CZ, EL, ES, FR, IT, IE, LV, NL, SK.
[31] BE, BG, CZ, FR, EL, HU, IT, RO, SK.
[32] AT, IE, DE, HU, HR.

edustajilla sekä romanien omilla ja romanien etua ajavilla organisaatioilla on merkityksellinen ja monipuolinen edustus ja vaikutusvalta, kun asialistoja laaditaan ja politiikkaa valmistellaan, toteutetaan ja seurataan kansallisella, alueellisella ja paikallisella tasolla;

- **lisättävä osallistavaa seurantaa ja vastuuvelvollisuutta** ottamalla romanien omat ja romanien etua ajavat kansalaisyhteiskunnan toimijat järjestelmällisesti mukaan tiedonkeruuseen sekä syrjinnän torjuntaa ja romanien osallisuutta edistävien toimenpiteiden valvontaan ja seurantaan, myös asianomaisten seurantakomiteoiden täysivaltaisina jäseninä;
- **tuettava kestävästi romanien omia ja romanien etua ajavia organisaatioita** yksinkertaistamalla hallinnollisia menettelyjä, myöntämällä monivuotista rahoitusta ja kehittämällä valmiuksia sekä samalla suojeltava kansalaistoimintaympäristöä, torjuttava syrjintää ja vahvistettava luottamusta julkisiin laitoksiin.

II.IV Lisätään tosiasiallista yhdenvertaista pääsyä laadukkaaseen inklusiiviseen yleisopetukseen

Romaneja koskevan EU:n strategiakehyksen päätavoitteet vuodelle 2030:

- kavennetaan eroa varhaiskasvatukseen osallistumisessa vähintään puolella
- vähennetään eriytettyjä alakouluja käyvien romanilasten osuutta vähintään puolella
- kavennetaan eroa toisen asteen koulutuksen suorittamisessa vähintään kolmanneksella

Koulutus on keskeinen edellytys yhtäläisille mahdollisuuksille, sosiaaliselle liikkuvuudelle ja aktiiviselle osallistumiselle yhteiskunnan toimintaan, ja oikeus laadukkaaseen ja osallistavaan koulutukseen on vahvistettu Euroopan sosiaalisten oikeuksien pilarin ensimmäisessä periaatteessa. Monet romanit eivät kuitenkaan edelleenkään pääse yhdenvertaisesti laadukkaaseen ja osallistavaan yleisopetukseen, vaikka yhdenvertainen pääsy on välttämätön, jotta syrjäytymisestä päästään eroon ja jotta romanit voivat osallistua täysipainoisesti yhteiskunnan ja talouden toimintaan.

Vuoden 2024 romanitutkimuksen havainnot osoittavat, että tällä osa-alueella on edistytty jonkin verran, mutta eroja on edelleen. Varhaiskasvatukseen osallistuminen[33] lisääntyi 42 prosentista 53 prosenttiin vuosina 2016–2024, mutta se jää edelleen selvästi alle EU:n keskiarvon, joka on 95 prosenttia[34]. Vain noin kolmannes nuorista romaneista suorittaa toisen asteen koulutuksen, kun valtaväestössä osuus on yli neljä viidestä. Myös eriytymistä esiintyy edelleen, sillä lähes puolet romanilapsista käy koulua, jossa useimmat tai kaikki luokkatoverit ovat romaneja. Sidosryhmät totesivat, että jonkin verran on edistytty erityisesti varhaiskasvatuksessa ja pyrkimyksissä vähentää koulunkäynnin varhaista lopettamista. Samalla ne korostivat, että pysyvä edistyminen osallistavan koulutuksen osalta edellyttää määrätietoisempia toimenpiteitä eriytymisen vähentämiseksi, pitkäaikaista rahoitusta ja parempaa seurantaa.

Tärkeimmät saavutukset

Lähes kaikki raportoineet jäsenvaltiot[35] toteuttivat raportointijakson aikana toimia tehdäkseen koulutusjärjestelmistään osallistavampia ja parantaakseen romanilasten mahdollisuuksia saada

[33] Lapset kolmen vuoden iästä pakollisen perusopetuksen alkamisikään.
[34] Saatavilla osoitteessa Eurostat 2023, https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/educ_uoe_enra21/default/table?lang=en.
[35] AT, BE, BG, HR, CY, CZ, DK, EE, EL, ES, FI, FR, HU, IE, IT, LV, LT, NL, PL, PT, RO, SE, SI, SK.

laadukasta opetusta. Varhaiskasvatukseen osallistuminen lisääntyi merkittävästi erityisesti Bulgariassa, Unkarissa, Sloveniassa ja Slovakiassa, joissa hallitukset laajensivat kohtuuhintaisen tai pakollisen esiopetuksen piiriä ja tiivistivät yhteistyötä romanivanhempien kanssa. Myös toisen asteen koulutuksessa ja korkeakoulutuksessa opiskeleville romaneille oli tarjolla enemmän tukea, ja useat maat paransivat stipendien, mentoroinnin ja positiivisten erityistoimien saatavuutta[36]. Näin oli esimerkiksi Romaniassa, jossa yli 72 000 romaniopiskelijaa sai sosiaaliperusteisen stipendin. Unkarin 180 Tanodan verkosto tukee ensisijaisesti vähäosaisista oloista tulevia romanioppilaita järjestämällä koulun ulkopuolista toimintaa, jolla ehkäistään koulunkäynnin keskeyttämistä.

Joissakin jäsenvaltioissa[37] EU:n rahoittamia pilottihankkeita – erityisesti ESR plussan ja elpymis- ja palautumistukivälineen tukemia – on laajennettu ja sisällytetty kansallisiin koulutusjärjestelmiin. Esimerkiksi Bulgaria on onnistunut siirtämään yli 1 300 koulutusalan välittäjää hankepohjaisen tuen varasta pysyviin, valtion rahoittamiin tehtäviin. Jotkin jäsenvaltiot[38] ryhtyivät myös suorempiin toimiin eriytymisen torjumiseksi, muun muassa tarjoamalla kuljetustukea, mukauttamalla oppilaaksiottomenettelyjä ja lisäämällä opetushenkilöstöä. Slovakiassa otettiin käyttöön oikeudellisesti sitovat normit, joilla kielletään eriyttäminen koulutuksessa, ja niiden tueksi laadittiin kouluille menetelmäopas[39].

Arviointi ja jäljellä olevat haasteet

Viimeaikaisen edistyksen pohjalta tarvitaan lisätoimia, jotta romanien ja valtaväestön koulutustuloksissa yhä säilyvät erot saadaan kurottua umpeen. On edelleen olennaisen tärkeää erityisesti lisätä osallistumista varhaiskasvatukseen ja parantaa toisen asteen koulutuksen läpäisyastetta. On ratkaisevan tärkeää edistää kaikilla koulutusasteilla järjestelmätason toimintamalleja eriytymisen vähentämiseksi[40], jotta voidaan varmistaa yhtäläiset mahdollisuudet laadukkaaseen oppimiseen ja katkaista huono-osaisuuden kierteet. Samalla romaniopiskelijoiden tuloksia voidaan parantaa entisestään varmistamalla, että osallistavissa yleisissä oppimisympäristöissä annetaan kattavaa tukea – myös sosiaalista, emotionaalista, psykologista ja kielellistä tukea.

Monet osallistavaa koulutusta edistävät toimenpiteet ovat edelleen lyhytaikaisen hankerahoituksen varassa, ja eriytymisen vähentämisen tulosten seuranta on yhä epätasaista, mikä heikentää toimenpiteiden kestävyyttä ja vaikuttavuutta. Nykyiset aloitteet – kuten välittäjät, tutorointi ja pilottiohjelmat – luovat vahvan pohjan, jota voidaan laajentaa ja sisällyttää kestäviin, järjestelmätason toimintamalleihin.

Ohjeita parannusten jatkamiseen

Jotta EU:n tason tavoitteiden saavuttamisessa edistyttäisiin nopeammin, jäsenvaltioiden olisi ”yhteisen mutta eriytetyn lähestymistavan” mukaisesti

- **vahvistettava järjestelmätason eriytymisen vähentämistä kaikilla koulutusasteilla** ehkäisemällä eriytymistä ja puuttumalla siihen ja panemalla syrjinnänvastainen lainsäädäntö tehokkaasti täytäntöön, varmistettava samalla

[36] HR, HU, PL, PT, RO.
[37] BG, CZ, SK.
[38] BG, CZ, HR, HU, RO, SK.
[39] Saatavilla osoitteessa https://www.minedu.sk/standardy-dodrziavania-zakazu-segregacie/.
[40] Järjestelmätason toimintamalleilla eriytymisen vähentämiseksi tarkoitetaan yhteen sovitettuja rakenteellisia toimenpiteitä ja politiikkatoimia, joilla pyritään poistamaan eriytyminen ja varmistamaan kaikille oppijoille, myös romanilapsille, yhtäläiset mahdollisuudet osallistavaan laadukkaaseen koulutukseen.

riittävä pedagoginen, psykologinen ja kielellinen tuki ja parannettava koulutus-, sosiaali- ja perhepalvelujen välistä koordinointia sekä seurattava edistymistä kohti laadukasta inklusiivista yleisopetusta erityisesti jäsenvaltioissa, joissa on merkittävä romaniväestö;

- **siirryttävä lyhytaikaisesta hankerahoituksesta kestäviin, joustaviin ja tarpeisiin mukautuviin osallistavan koulutuksen rahoituskehyksiin**, jotta koulut ja kunnat voivat kohdentaa resurssit tehokkaasti tarpeiden mukaan, säilyttää tukihenkilöstön ja pitää pitkäaikaiset osallisuustoimenpiteet voimassa;
- **parannettava pääsyä varhaiskasvatukseen ja tuettava romanioppilaiden siirtymistä toisen asteen koulutukseen ja sen loppuun saattamista** huolehtimalla niiden kohtuuhintaisuudesta ja helposta saatavuudesta, tekemällä etsivää työtä, osallistamalla vanhempia, tarjoamalla mentorointia ja toteuttamalla toimenpiteitä koulunkäynnin keskeyttämisen ehkäisemiseksi.

II.V Lisätään tosiasiallista yhdenvertaista pääsyä laadukkaisiin ja kestäviin työpaikkoihin

Romaneja koskevan EU:n strategiakehyksen päätavoitteet vuodelle 2030:

- kavennetaan romanien ja valtaväestön välistä työllisyyseroa vähintään puolella
- kavennetaan romanien sukupuolten välistä työllisyyseroa vähintään puolella
- kavennetaan eroa työelämän ja koulutuksen ulkopuolella olevien romaninuorten osuudessa vähintään puolella

Työmarkkinaosallisuus edistää keskeisesti köyhyyden vähentämistä, sosiaalista yhteenkuuluvuutta ja aktiivista osallistumista yhteiskuntaan. Koska EU:n väestörakenne muuttuu ja työvoima- ja osaajapula kasvaa, on yhä tärkeämpää hyödyntää kaikilta osin käytettävissä oleva inhimillinen potentiaali. Romanit ovat yksi Euroopan nuorimmista väestöryhmistä, ja useissa jäsenvaltioissa heidän osuutensa tulevaisuudessa työmarkkinoille tulevista kasvaa. Monet heistä kärsivät kuitenkin edelleen syrjinnästä, heillä on vain vähäiset mahdollisuudet päästä koulutukseen ja heidän työnsä on epävarmaa. Romanien tasa-arvon ja osallisuuden lisääminen edistäisi siksi sosiaalista yhteenkuuluvuutta ja talouskasvua.

Vuoden 2024 romanitutkimuksen mukaan 54 prosenttia romaneista on palkkatyössä, kun vuonna 2016 osuus oli 43 prosenttia. Osuus on kuitenkin edelleen selvästi pienempi kuin valtaväestön työllisyysaste (75 %[41]). Myös työelämän ja koulutuksen ulkopuolella olevien romaninuorten osuus laski 62 prosentista 47 prosenttiin vuosina 2016–2024, vaikka se on edelleen huomattavasti suurempi koko väestöön verrattuna (9 %[42]). Työllisyyden eriarvoisuus on erityisen selvää naisten kohdalla: romaninaisista vain 38 prosenttia on palkkatyössä, kun taas romanimiehistä palkkatyössä on 69 prosenttia, mikä tuo esiin sitkeän sukupuolten välisen eron. Tutkimus osoittaa kuitenkin, että lähes kaikki romaneja koskevan EU:n strategiakehyksen työllisyystavoitteet voidaan saavuttaa vuoteen 2030 mennessä, ja Bulgariassa, Espanjassa, Italiassa ja Unkarissa tilanne on parantunut merkittävästi. Sidosryhmät korostivat, että työmarkkinaosallisuuden esteinä ovat edelleen muun muassa syrjintä, sukupuolten välinen eriarvoisuus ja hajanaiset tukijärjestelmät. Ne mainitsivat tehokkaina toimenpiteinä muun muassa mentoroinnin ja välittäjätoiminnan, uuden mahdollisuuden tarjoavan koulutuksen sekä

[41] Saatavilla osoitteessa https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/lfsi_emp_a__custom_22319809/default/table.
[42] Saatavilla osoitteessa https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/edat_lfse_20/default/table.

romaninaisille kohdennetun tuen ja totesivat lisäksi, että romanien yrittäjyys voi tukea paikallista sosioekonomista kehitystä.

Tärkeimmät saavutukset

Useimmat raportoineet jäsenvaltiot[43] toteuttivat toimenpiteitä, joilla pyrittiin parantamaan romanien mahdollisuuksia saada laadukasta ja kestävää työtä. Toimenpiteisiin kuului muun muassa harjoittelua, oppisopimuskoulutusta ja ammatillisen koulutuksen ohjelmia. Huomionarvoista on, että Italiassa ja Espanjassa on alettu painottaa digitaalista osallisuutta ja tulevaisuuteen suuntautuvia taitoja, jotta romanien mahdollisuudet päästä palvelu- ja digitaalialoille paranisivat[44].

Lisäksi on syntymässä paikallisia ja alueellisia aloitteita, jotka on kohdennettu työelämän ja koulutuksen ulkopuolella oleville romaninuorille[45] ja romaninaisille[46]. Suomi on esimerkiksi perustanut erillisen työnantajaverkoston, jonka avulla romaneja rekrytoidaan harjoittelijoiksi eri aloille[47], ja Ruotsi on kehittänyt romanikielisiä välineitä nuorten työnhakijoiden tavoittamiseksi. Yhteisötalous tarjoaa myös väylän työmarkkinoille integroitumiseen[48]. Slovakiassa työskentelee nyt sosiaalisissa yrityksissä yli 10 100 romania, Kreikka on perustanut 14 romanien sosiaalista osuuskuntayritystä ja Tšekki on esittänyt lakiehdotuksen integroivasta sosiaalisesta yrittäjyydestä.

Eri aloilla vakiintuneiden välittäjän tehtävien[49] lisäksi romanit toimivat yhä useammin korkeammissa hallinnollisissa viroissa. Irlannin oikeusministeriö on käynnistänyt Civil Service Traveller and Roma Internship Programme -pilottiohjelman. Useat jäsenvaltiot[50] ilmoittivat yhdistäneensä työllistymisen tukitoimiin sosiaalista osallisuutta edistäviä toimenpiteitä, kuten mentorointia, usein ESR+:n rahoituksella. Huomionarvoinen esimerkki on Belgian Rom Werkt -hanke, jossa ESR:n varoilla tarjotaan romanien tarpeisiin räätälöityä kulttuurisensitiivistä tukea työllistymiseen ja osallistumiseen.

Arviointi ja jäljellä olevat haasteet

Vaikka tilanne on parantunut vähitellen vuodesta 2016, romanien osallistuminen työmarkkinoille jää edelleen huomattavasti jälkeen valtaväestön osallistumisesta. Merkittävä rakenteellinen haaste on edelleen siirtyminen epävirallisista tai vähän osaamista vaativista töistä vakituisempiin ja laadukkaampiin työpaikkoihin. Tätä siirtymistä vaikeuttavat usein osaamisvajeet ja ammatillinen eriytyminen. Jäsenvaltioiden olisi asetettava etusijalle aikuiskoulutus ja elinikäinen oppiminen, jotta vajeet voidaan korjata ja sukupolvelta toiselle siirtyvän köyhyyden kierre saadaan katkaistua. Jäsenvaltioiden olisi tarjottava uuden mahdollisuuden tarjoavia koulutuspolkuja ja tukea luku- ja kirjoitustaidon kehittämiseen, jotta koulunkäynnin varhain lopettaneet ja aikuiset voivat siirtyä vakituisempiin ja laadukkaisiin työpaikkoihin.

Monet jäsenvaltiot tukeutuvat edelleen pääasiassa yleisiin työllisyystoimenpiteisiin, joihin ei useinkaan sisälly erityisesti romaneille suunnattuja tavoittamis- ja suojatoimia. Erityisesti

[43] AT, BE, BG, HR, CY, CZ, DK, EE, FI, FR, HU, IE, IT, LV, LT, PL, RO, SK, EL, ES, SE.
[44] Accedere|Invitalia -ohjelmaa toteutetaan Italiassa ja Acceder-ohjelmaa Espanjassa Gabinete de Comunicación.
[45] BG, EE, HR, LV, RO, SK.
[46] HU, IE, LT, PT, FI, SE, AT, CZ, ES, SI.
[47] Saatavilla osoitteessa https://romako.diak.fi/romako-%E2%88%92-askeleet-huomiseen/.
[48] CZ, EL, SK, HU, IE.
[49] BG, ES, FR, HR, PL, PT, RO, SK.
[50] AT, BE, EL, ES, FR, IT, SK.

työelämän ja koulutuksen ulkopuolella olevien romaninuorten ja romaninaisten tavoittamiseksi tehdään edelleen vain vähän kohdennettua työtä, mikä heikentää työllistymisen tukitoimien vaikuttavuutta.

Yhteisötalouden laajeneminen tarjoaa uusia mahdollisuuksia työmarkkinoille integroitumiseen, mutta yhteisötalouden merkitys on edelleen vähäinen, eikä se vielä tarjoa useimmille romanityönhakijoille kattavaa väylää kestävään työllisyyteen. Suurimmat esteet ovat edelleen työmarkkinoilla jatkuva syrjintä ja sukupuolten välinen työllisyysero, ja monet aloitteet ovat yhä lyhytkestoisia, mikä heikentää niiden jatkuvuutta ja vaikeuttaa siirtymistä vakituiseen työhön.

Ohjeita parannusten jatkamiseen
Jotta EU:n tason tavoitteiden saavuttamisessa edistyttäisiin nopeammin, jäsenvaltioiden olisi ”yhteisen mutta eriytetyn lähestymistavan” mukaisesti

- **vahvistettava romaneille**, erityisesti romaninuorille ja -naisille, **kohdennettuja työllistymisen tukitoimia** etsivän työn, ohjauksen ja aktivoinnin avulla yhteistyössä työnantajien, julkisten työvoimapalvelujen ja työmarkkinaosapuolten kanssa, tarvittaessa myös yhteisötalouden aloitteiden kautta;
- **yhdistettävä romaneille kohdennetut työllistymisen tukitoimet** helposti saavutettaviin koulutusmahdollisuuksiin, kuten ammatilliseen koulutukseen, aikuiskoulutukseen ja elinikäiseen oppimiseen tai uuden mahdollisuuden tarjoavaan koulutukseen, ja varmistettava samalla, että yleiset työllisyystoimenpiteet tavoittavat romanit tehokkaasti ja parantavat heidän mahdollisuuksiaan saada laadukasta ja kestävää työtä;
- **tehostettava toimia työmarkkinasyrjinnän ja romanivastaisuuden torjumiseksi,** myös lisäämällä tietoisuutta ja valvomalla tiukemmin yhdenvertaista kohtelua koskevan lainsäädännön täytäntöönpanoa yhteistyössä tasa-arvoelinten ja romanien kansalaisyhteiskunnan kanssa.

II.VI Parannetaan romanien terveyttä ja lisätään tosiasiallista yhdenvertaista pääsyä laadukkaiden terveys- ja sosiaalipalvelujen piiriin

Romaneja koskevan EU:n strategiakehyksen päätavoitteet vuodelle 2030:
- kavennetaan romanien ja valtaväestön välistä elinajanodotteen eroa vähintään puolella

Terveydenhuollon saatavuus on perusoikeus ja sosiaalisen osallisuuden kulmakivi. Monet romaniyhteisöt elävät kuitenkin edelleen olosuhteissa, jotka heikentävät niiden terveyttä. Tällaisia ovat esimerkiksi huonot asumis- ja sanitaatio-olot, altistuminen ympäristöriskeille ja keskeisten palvelujen heikko saatavuus. Lisäksi saatavuutta rajoittavat esimerkiksi sairausvakuutuksen puuttuminen, hallinnolliset esteet, etäisyys terveydenhuollon toimipisteisiin ja syrjintä terveydenhuollossa. Tällä on seurauksia sekä yksilöille että yhteiskunnalle.

Vuoden 2024 romanitutkimuksen havainnot vahvistavat, että terveyserot ovat edelleen merkittäviä. Romanimiesten elinikä on keskimäärin 8 vuotta ja naisten 7,4 vuotta lyhyempi kuin valtaväestön. Erot kuvastavat sitkeää eriarvoisuutta terveyden ja terveydenhuollon saatavuudessa sekä laajempaa sosioekonomista huono-osaisuutta. Sidosryhmät totesivat, että sosiaaliset taustatekijät, kuten asuminen, työllisyys, köyhyys ja syrjintä, vaikuttavat voimakkaasti romanien terveystuloksiin. Sidosryhmät peräänkuuluttivat kokonaisvaltaisia

toimia, joissa terveydenhuolto yhdistetään sosiaaliseen tukeen ja yhteisöissä tehtävään etsivään työhön. Romaninaisilla todettiin olevan erityisen suuria terveysriskejä etenkin silloin, kun he hakeutuvat äitiys- ja lisääntymisterveydenhuollon palveluihin. Tämä korostaa kohdennettujen ja kulttuurisesti sensitiivisten palvelujen tarvetta.

Tärkeimmät saavutukset

Huomattava osa jäsenvaltioista[51] on toteuttanut toimenpiteitä, joilla pyritään parantamaan romanien terveyttä sekä terveydenhuollon ja sosiaalipalvelujen saatavuutta. Useat jäsenvaltiot[52] ovat vakiinnuttaneet entisestään kulttuurienvälisten välittäjien asemaa ja perustaneet verkostoja, jotka auttavat romaneja asioimaan terveysjärjestelmissä, parantavat viestintää palveluntarjoajien kanssa ja tukevat hoitoon sitoutumista. Esimerkiksi Romanialla on käytössään vakiintunut terveydenhuollon tukihenkilöiden ja yhteisösairaanhoitajien verkosto, kun taas Portugali järjestää terveydenhuollon ammattilaisille koulutusta rakenteellisesta eriarvoisuudesta ja esteistä, jotka osaltaan lyhentävät romanien elinajanodotetta.

Kreikka ja Bulgaria ovat laajentaneet vakuuttamattomien romanien mahdollisuuksia saada välttämättömiä terveydenhuoltopalveluja, muun muassa siten, että vastasyntyneiden seulonta taataan vakuutusasemasta riippumatta. Muut jäsenvaltiot[53] ovat panostaneet romanien terveyttä koskevan tiedon kartuttamiseen muun muassa erityisillä kyselytutkimuksilla, kohdennetulla ja suojatoimin turvatulla tiedonkeruulla sekä parannetuilla seurantavälineillä. Tšekissä on jatkettu laittomasti steriloiduille romaninaisille tarkoitetun korvausjärjestelmän hakuaikaa, jotta useampi uhri voisi hakea korvausta.

Arviointi ja jäljellä olevat haasteet

Terveydenhuolto- ja sosiaalipalvelujen tosiasiallinen ja yhdenvertainen saatavuus on edelleen keskeinen haaste etenkin romaneille, jotka asuvat syrjäytyneillä alueilla, maaseudulla tai syrjäseuduilla, sekä niille, joilla ei ole vakaata hallinnollista asemaa. Terveydenhuoltopalveluja tarjotaan pääasiassa yleisissä järjestelmissä. Etsivää työtä on tehostettu esimerkiksi välittäjien avulla, mutta tällaisten toimenpiteiden vaikutus jää usein paikalliseksi ja riippuu lyhytaikaisesta rahoituksesta. Vakuuttamattomat romanit – joihin kuuluu osa liikkuvista EU:n kansalaisista ja paperittomista kolmansien maiden kansalaisista – ovat useissa jäsenvaltioissa edelleen syrjäytymisen vaarassa.

Syrjintä ja romanivastaisuus terveydenhuollossa heikentävät edelleen luottamusta ja oikea-aikaista hoitoon hakeutumista, ja romanien terveystulosten vähäinen seuranta rajoittaa näyttöön perustuvaa politiikan valmistelua. Pelkkä terveydenhuollon saatavuuden parantaminen tuskin vähentää eriarvoisuutta merkittävästi, ellei toteuteta integroituja toimia, joilla vaikutetaan terveyden laajempiin sosiaalisiin taustatekijöihin, ja koordinoida toimia eri toimintalohkojen välillä. Näihin toimiin olisi sisällytettävä parempi mielenterveystuki ja emotionaalinen tuki, jotta voidaan lievittää pitkittyneen syrjinnän ja sosiaalisen syrjäytymisen aiheuttamaa pitkäaikaista stressiä ja traumaa.

Ohjeita parannusten jatkamiseen

[51] BE, BG, CZ, DE, EL, ES, FR, IT, HU, NL, RO, SK, FI.
[52] BE, BG, ES, LV, LT, PL, RO, SK.
[53] SK, SI, FR, ES, IE.

Jotta EU:n tason tavoitteiden saavuttamisessa edistyttäisiin nopeammin, jäsenvaltioiden olisi ”yhteisen mutta eriytetyn lähestymistavan” mukaisesti

- **varmistettava yhtäläinen ja tosiasiallinen mahdollisuus saada laadukasta terveydenhuoltoa** vähentämällä romaniyhteisöihin vaikuttavia hallinnollisia, taloudellisia ja muita, esimerkiksi vakuutusturvaan, asiakirjoihin, köyhyyteen tai oleskeluasemaan liittyviä esteitä, ja vahvistettava samalla ennaltaehkäisevää terveydenhuoltoa, äitiys- ja lisääntymisterveydenhuoltoa sekä mielenterveyspalveluja;
- **vakiinnutettava romanitaustaisten terveydenhuollon tukihenkilöiden ja yhteisöissä tehtävän etsivän työn asema ja varmistettava niiden kestävä rahoitus** erityisesti syrjäytyneiden yhteisöjen asuttamilla ja syrjäisillä alueilla sekä edistettävä samalla kulttuurisensitiivistä terveydenhuoltoa, terveysosaamista ja terveydenhuollon, sosiaalipalvelujen ja romaniyhteisöjen välistä yhteistyötä;
- **pyrittävä vaikuttamaan terveyden sosiaalisiin taustatekijöihin** integroiduilla politiikkatoimilla, joissa terveydenhuolto kytketään asumiseen, sanitaatioon, koulutukseen, työllisyyteen ja köyhyyden torjuntaan, ja tuettava näitä toimia tehostetulla seurannalla, romanien osallistumisella ja kestävällä rahoituksella erityisesti jäsenvaltioissa, joissa on suuri romaniväestö.

II.VII Parannetaan asianmukaisten asuntojen, jotka ovat eriytymättömiä, ja keskeisten palvelujen tosiasiallista yhdenvertaista saatavuutta

Romaneja koskevan EU:n strategiakehyksen päätavoitteet vuodelle 2030:

- kavennetaan puutteellisissa asuinoloissa elävien osuuden eroa vähintään kolmanneksella
- varmistetaan, että vähintään 95 prosentilla romaneista on käytettävissään vesijohtovettä
- kavennetaan eroa ahtaasti asumisessa vähintään puolella

Asianmukainen ja eriytymätön asuminen on välttämätöntä ihmisarvon ja terveyden sekä peruspalvelujen saatavuuden ja oikeuksien toteutumisen kannalta. Sillä on suora vaikutus koulutus-, terveys- ja hyvinvointituloksiin, ja se tukee myös perhepohjaista hoitoa, mikä ehkäisee tarpeetonta perheiden erottamista. Monet romanikotitaloudet kärsivät kuitenkin eri puolilla EU:ta edelleen huonoista asuinoloista ja asumisen eriytymisestä.

Vuoden 2024 romanitutkimus osoittaa, että 47 prosenttia romaneista asuu kosteissa tai pimeissä kodeissa tai asunnoissa, joissa ei ole asianmukaisia saniteettitiloja (eli elää puutteellisissa asuinoloissa). Vaikka tilanne on parantunut vuoteen 2016 verrattuna (61 %), osuus on edelleen huomattavasti suurempi kuin EU:n keskiarvo (18 %[54]). Myös ahtaasti asuminen on edelleen yleistä, sillä 83 prosenttia romaneista asuu kotitalouksissa, joissa ei ole riittävästi asuintilaa. Kuulemisissa sidosryhmät totesivat, että asuntopolitiikassa keskitytään edelleen pääosin elinolojen parantamiseen eriytyneissä ympäristöissä. Ne korostivat, että yleistä

[54] Saatavilla osoitteessa Eurostat 2023, https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tessi291/default/table?lang=en.

asuntopolitiikkaa on tarpeen täydentää syrjäytyneisiin romaniyhteisöihin kohdennetuilla toimenpiteillä ja tehostamalla eriytymisen vähentämisen tulosten seurantaa.

Tärkeimmät saavutukset

Noin puolet jäsenvaltioista ilmoitti toimenpiteistä, joilla parannetaan asianmukaisen ja eriytymättömän asumisen ja keskeisten palvelujen saatavuutta romaneille. Toimenpiteissä yhdistettiin kohdennettuja toimia[55] ja yleisiä järjestelmiä, joihin sisältyy romaneja koskevia suojatoimia[56]. Asumisen muutoksissa on nähtävissä edistystä. Italiassa eriytyneillä asuinalueilla asuvien ihmisten määrä väheni merkittävästi, ja Ranska käyttää Resorption-Bidonvilles-verkkoalustaa, jonka avulla perheitä siirretään tilapäisistä slummeista pysyviin koteihin. Sloveniassa paikallisviranomaiset sisällyttävät eriytyneet asuinalueet kuntien asemakaavoihin, ja Romania vahvisti teknisen tuen välineen avulla kansallisia ja paikallisia valmiuksia toteuttaa integroituja toimia epävirallisilla asuinalueilla.

Lainsäädännön kehitys vakiinnutti näitä toimia entisestään, ja muun muassa hyväksyttiin kohtuuhintaista asumista koskeva laki Luxemburgissa ja asumisen tukemista koskeva laki Tšekissä. Tšekin mallissa yhdistyvät paikallinen asumisen tuki, syrjinnän torjuntatoimenpiteet ja ”Asunto ensin” -ohjelmat, joilla autetaan romaniperheitä siirtymään vakaaseen ja integroituun asumiseen, ja samalla siinä kielletään investoinnit sosiaaliseen asuntotuotantoon eriytyneillä alueilla. Samaan aikaan jotkin maat keskittyivät parantamaan olemassa olevien asuinalueiden infrastruktuuria. Kreikka ja Kroatia investoivat yleishyödyllisiin palveluihin, kuten vesi- ja sähköhuoltoon sekä viemäröintiin, ja Puolassa asuntojen korjaushankkeet ja kiinteistöjen ostaminen jälkimarkkinoilta auttoivat romaniperheitä parantamaan asumistilannettaan[57].

Arviointi ja jäljellä olevat haasteet

Asumisen eriytyminen on edelleen keskeinen rakenteellinen haaste useissa jäsenvaltioissa. Se rajoittaa romaniperheiden mahdollisuuksia saada asianmukainen asunto ja syventää koulutukseen, työllisyyteen ja terveydenhuoltoon liittyvää syrjäytymistä. Pakkohäädöt ovat edelleen vakava ongelma etenkin silloin, kun niiden yhteydessä ei ole riittäviä suojatoimia eikä mahdollisuutta saada asianmukaista majoitusta.

Asuntomarkkinoiden paineet jarruttavat edelleen edistymistä ja osoittavat, että tarvitaan vahvempia toimenpiteitä, jotta kohtuuhintaisen ja eriytymättömän asumisen saatavuutta voidaan parantaa. Asumiskustannusten kasvu etenkin kaupunkialueilla, sosiaaliperusteisten asuntojen niukka tarjonta ja rajoittavat hallinnolliset vaatimukset sekä henkilöllisyysasiakirjojen puuttuminen tai osoitteen rekisteröinnin byrokraattiset esteet heikentävät monien romanikotitalouksien mahdollisuuksia saada vakaita asumisratkaisuja. Syrjintä asuntojen saannissa, myös yksityisillä vuokramarkkinoilla, rajoittaa entisestään perheiden mahdollisuuksia saada asianmukainen ja eriytymätön asunto.

Vaikka useat jäsenvaltiot ovat raportoineet toimenpiteistä, joilla parannetaan asuinalueiden infrastruktuuria, laajennetaan sosiaaliperusteisten asuntojen saatavuutta ja tuetaan muuttoa tavanomaisiin asuntoihin, toimenpiteiden vaikutukset ovat edelleen epätasaisia. Monet aloitteet ovat edelleen laajuudeltaan suppeita tai niitä toteutetaan hankepohjaisesti, ja eriytymisen vähentämisen tuloksia seurataan yhä heikosti. Etenkään se, että keskitytään jatkuvasti

[55] BE, BG, CZ, ES, IT, LT, RO, SK.
[56] DE, FI, FR, IE, SI.
[57] Saatavilla osoitteessa https://www.gov.pl/web/mniejszosci-narodowe-i-etniczne/programy-integracji-spolecznosci-romskiej.

parantamaan eriytyneiden asuinalueiden oloja, ei välttämättä johda eriytymisen kestävään vähentämiseen.

Ohjeita parannusten jatkamiseen
Jotta EU:n tason tavoitteiden saavuttamisessa edistyttäisiin nopeammin, jäsenvaltioiden olisi ”yhteisen mutta eriytetyn lähestymistavan” mukaisesti

- toimenpiteistä, joilla varmistetaan romaneille yhtäläiset mahdollisuudet asianmukaiseen ja eriytymättömään asumiseen ja puututaan eriytyneisiin asuinalueisiin, annettujen neuvoston päätelmien mukaisesti **puututtava alueelliseen ja asumisen eriytymiseen** edistämällä integroituja, pitkäjänteisiä ja kestäviä polkuja eriytyneiltä asuinalueilta asianmukaiseen asumiseen valtaväestön yhteisöissä, varmistamalla välttämättömien palvelujen ja infrastruktuurin saatavuus ja seuraamalla järjestelmällisesti eriytymisen vähentämisen tuloksia erityisesti jäsenvaltioissa, joissa on merkittävä romaniväestö;
- köyhyyden tai sosiaalisen syrjäytymisen vaarassa olevien ihmisten, myös romanien, palvelujen saatavuutta koskevien neuvoston päätelmien mukaisesti **parannettava kohtuuhintaisen, asianmukaisen ja eriytymättömän asumisen saatavuutta lisäämällä sosiaaliperusteisten asuntojen tarjontaa**, kohdentamalla tukea köyhyyden tai sosiaalisen syrjäytymisen vaarassa oleville, yksinkertaistamalla hallinnollisia vaatimuksia ja tehostamalla syrjinnän torjuntaa yksityisillä vuokramarkkinoilla;
- hyödynnettävä komission julkaisemaa työkalupakkia Operational Toolkit on the use of EU funds for investments in social housing and associated services, jotta voidaan edistää eriytymättömiä ja osallistavia asuinalueita ja vastata syrjäytyneiden yhteisöjen tarpeisiin;
- **ehkäistävä pakkohäätöjä ja asumisen epävarmuutta** varmistamalla turvattu asumisoikeus, varhaisvaroitus- ja suojamekanismit, mahdollisuus saada asianmukainen vaihtoehtoinen asunto sekä se, että pääsy koulutukseen, työhön ja terveydenhuoltoon jatkuu katkeamatta.

III. ROMANIT LAAJENTUMISALUEELLA[58]

Romanien tilannetta laajentumismaissa[59] on arvioitu erityisesti romaneja koskevilla kyselytutkimuksilla, jotka Yhdistyneiden kansakuntien kehitysohjelma ja Maailmanpankki ovat toteuttaneet ja joita komissio on rahoittanut. Itäisen naapuruston maita (Ukraina, Moldova ja Georgia) koskeva tutkimus valmistui keväällä 2026, kun taas uusi Länsi-Balkania koskeva tutkimus on käynnissä.

Romanit ovat useimmissa ehdokasmaissa ja mahdollisissa ehdokasmaissa edelleen vähäosaisin ryhmä stereotypioiden, ennakkoluulojen, syrjinnän ja romanivastaisuuden vuoksi, mikä johtaa sosiaaliseen syrjäytymiseen. Syrjintä on työelämässä edelleen yleistä, ja työttömyys on suurta.

[58] Ilmaisulla ’laajentumisalue’ tarkoitetaan ehdokasmaita ja mahdollisia ehdokasmaita, jotka ovat parhaillaan mukana EU:hun liittymiseen tähtäävässä prosessissa. Täydellinen luettelo maista on saatavilla osoitteessa https://enlargement.ec.europa.eu/countries_en.

[59] Albania, Bosnia ja Hertsegovina, Kosovo* (*tämä nimitys ei vaikuta asemaa koskeviin kantoihin, ja se on YK:n turvallisuusneuvoston päätöslauselman 1244 ja Kansainvälisen tuomioistuimen Kosovon itsenäisyysjulistuksesta antaman lausunnon mukainen)*, Moldova, Montenegro, Pohjois-Makedonia, Serbia, Turkki ja Ukraina.

Romaninaiset kohtaavat myös moniperusteista syrjintää, ja heillä on suurempi riski joutua sukupuoleen perustuvan väkivallan ja perheväkivallan uhriksi. Romanilapset taas voivat joutua työperäisen hyväksikäytön kohteeksi, tai heidät voidaan pakottaa lapsiavioliittoon. Vaikka oppivelvollisuuskoulutukseen ilmoittautuneiden osuus on kasvamassa, varhaiskasvatukseen osallistutaan edelleen kansallisia keskiarvoja vähemmän, koulunkäynnin varhainen lopettaminen on yhä yleistä ja toisen asteen koulutukseen ja korkeakoulutukseen osallistutaan edelleen vähän. Mahdollisuudet saada terveyspalveluja ovat edelleen heikot etenkin ikääntyneillä ja lapsilla, jotka eivät ole virallisen koulutuksen piirissä. Lisäksi asumisolot ovat edelleen puutteelliset monilla romanien asuinalueilla. Itäisessä naapurustossa romanien tilannetta vaikeuttaa entisestään se, että Venäjän hyökkäyssota Ukrainaa vastaan on pakottanut heitä siirtymään kotiseuduiltaan.

Kaikki Länsi-Balkanin kumppanit sekä Ukraina, Moldova ja Turkki ovat hyväksyneet päivitetyt romanistrategiansa tai viimeistelevät niitä romaneja koskevan EU:n strategiakehyksen ja Länsi-Balkania koskevien Poznańin sitoumusten[60] mukaisesti. Useat kansalliset toimintasuunnitelmat, joilla näitä strategioita pannaan täytäntöön, päättyivät kuitenkin vuonna 2025, ja jotkin kumppanit laativat vielä uusia suunnitelmia seuraaviksi 3–5 vuodeksi.

Olemassa olevia seurantamekanismeja pyritään selvästi vahvistamaan tai perustamaan uusia, mutta edistymistä on edelleen vaikea mitata, jos tavoitteet ovat liian yleisiä. Romanien kansalliset yhteysviranomaiset on tunnustettu keskeisiksi toimijoiksi romanien osallisuuden edistämisessä, mutta niiden hallinnolliseen asemaan, institutionaalisiin valmiuksiin ja rahavaroihin on kiinnitettävä enemmän huomiota. Euroopan neuvosto tukee edelleen EU:n osarahoituksella romanien kansallisten yhteysviranomaisten hallinnollisia valmiuksia.

Romanivastaisuus on sisällytetty romaneja koskeviin kansallisiin kehyksiin, mutta toimenpiteitä sen torjumiseksi on edelleen vähän. Useimmat tasa-arvoelimet käsittelevät romaneihin kohdistuvia syrjintätapauksia Länsi-Balkanilla, Ukrainassa ja Moldovassa, mutta romanivastaisuutta ei ole vieläkään sisällytetty omaksi luokakseen syrjinnän torjuntaa koskeviin raportteihin ja tutkimuksiin.

Kansallisissa strategioissa pyritään puuttumaan koulutuksessa ja asumisessa esiintyvään eriytymiseen, mutta eriytymisen vähentämiseen tähtäävät toimenpiteet ovat edelleen riittämättömiä, ja niille on osoitettu vain vähän tai ei lainkaan erillisrahoitusta. Roma Education Fundin toteuttama, EU:n osarahoittama ”Roma Action for Roma Integration” -hanke tukee romanilasten ja -nuorten mahdollisuuksia saada koulutusta, mutta kansallisia lisätoimia tarvitaan, jotta koulutustuloksia voidaan parantaa ja varmistaa yhtäläiset mahdollisuudet päästä laadukkaaseen yleisopetukseen kaikilla koulutusasteilla. Länsi-Balkanin kasvusuunnitelmaan sisältyvien työmarkkina-, osaamis- ja koulutusuudistusten odotetaan hyödyttävän romaneja, kun ne on toteutettu. Käynnissä oleva Länsi-Balkanin romaneja koskeva tutkimus auttaa myös tunnistamaan lisää puutteita, joihin on tartuttava laajentumisneuvotteluissa ja romanien tasa-arvoa ja osallisuutta käsittelevissä vuosittaisissa ministerikokouksissa.

Ohjeita parannusten jatkamiseen
Jotta romanien tasa-arvo, osallisuus ja osallistuminen edistyisivät nopeammin, laajentumisalueen hallitusten olisi

- **laadittava vuoden 2025 jälkeiselle ajalle kansalliset romanistrategiat ja kansalliset toimintasuunnitelmat**, mikäli näin ei ole jo tehty tai niiden voimassaolo on jo päättynyt,

[60] Declaration of Western Balkans Partners on Roma Integration within the EU Enlargement Process, Poznań, 5. heinäkuuta 2019.

sovitettava ne yhteen romaneja koskevan EU:n strategiakehyksen kanssa ja **osoitettava rahoitusta** niiden kestävään täytäntöönpanoon sekä **vahvistettava romanien kansallisten yhteysviranomaisten institutionaalista toimivaltaa, henkilöstöä ja rahavaroja** ja varmistettava, että yhteysviranomaiset osallistuvat kansallisten ja EU:n rahoittamien ohjelmien suunnitteluun, täytäntöönpanoon ja seurantaan;

- **tehostettava toimenpiteitä, joilla lisätään romanien osallistumista työmarkkinoille**, myös julkisen sektorin työpaikoilla; **torjuttava tehokkaasti romanivastaisuutta ja syrjintää** muun muassa valvomalla syrjinnänvastaisen lainsäädännön noudattamista, varmistamalla oikeuden saatavuus sekä torjumalla vihapuhetta ja viharikoksia;
- **pantava täytäntöön suositukset**, jotka sisältyvät Ukrainan ja Moldovan romaneja koskevaan tutkimukseen ja käynnissä olevaan Länsi-Balkanin romaneja koskevaan tutkimukseen.

IV. EU:N TOIMET

Jäsenvaltioilla on ensisijainen vastuu romaneja koskevan EU:n strategiakehyksen ja vuonna 2021 annetun neuvoston suosituksen täytäntöönpanosta. Komission tehtävänä on kuitenkin tukea näitä toimia valvomalla lainsäädännön noudattamista, koordinoimalla politiikkatoimia, ottamalla käyttöön rahoitusvälineitä ja edistämällä sidosryhmien osallistamista.

EU:n lainsäädännön täytäntöönpano

Komissio seurasi edelleen seuraavien säädösten täytäntöönpanoa ja soveltamista: i) rotusyrjintädirektiivi[61], ii) tarkistettu uhrien oikeuksia koskeva direktiivi, ja iii) neuvoston puitepäätös rasismin ja muukalaisvihan torjumisesta. Tšekkiä, Slovakiaa ja Unkaria vastaan on vireillä kolme rikkomusmenettelyä, jotka koskevat romanien eriyttämistä koulutuksessa. Tšekille lähetettiin lokakuussa 2024 täydentävä virallinen ilmoitus. Slovakiaa koskeva asia on saatettu Euroopan unionin tuomioistuimen käsiteltäväksi[62].

Lisäksi direktiivien (EU) 2024/1499 ja 2024/1500 hyväksyminen vahvistaa tasa-arvoelimiä koskevia vähimmäisnormeja kaikissa jäsenvaltioissa, jotta tasa-arvoelimet voivat torjua syrjintää tehokkaasti ja auttaa uhreja saamaan oikeussuojaa. Komissio tukee jäsenvaltioita jatkossakin tätä varten järjestettävissä asiantuntijaryhmän kokouksissa. Komissio aikoo valvoa, että jäsenvaltiot saattavat direktiivit oikea-aikaisesti ja asianmukaisesti osaksi kansallista lainsäädäntöään[63], käyttäen kaikkia käytettävissään olevia välineitä, myös epävirallisia vuoropuheluja ja virallisia rikkomusmenettelyjä.

Romanien tasa-arvon valtavirtaistaminen EU:n poliittisissa aloitteissa

EU:n rasisminvastaisessa strategiassa tunnustetaan selvästi, että romanivastaisuus on erityinen, erillinen ja syvälle juurtunut rasismin muoto. Strategian mukaisesti komissio edistää edelleen myös henkilöstönsä monimuotoisuutta ja aliedustettuihin ryhmiin, kuten romaneihin, kuuluvien henkilöiden uramahdollisuuksia kohdennetuilla rekrytointi- ja harjoittelutoimilla, järjestämällä henkilöstöhallinnon ammattilaisille tiedostamattomia ennakkoasenteita koskevaa koulutusta sekä keräämällä yhdenvertaisuustietoja. Samaan aikaan sukupuolten tasa-arvostrategiassa 2026–2030 ja hlbtiq+ -henkilöiden tasa-arvoa koskevassa strategiassa 2026–

[61] Ks. myös komission vuoden 2026 kertomus rotusyrjintädirektiivin ja työsyrjintädirektiivin soveltamisesta, saatavilla osoitteessa: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/PDF/?uri=CELEX:52026DC0364.
[62] Saatavilla osoitteessa https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/HTML/?uri=CELEX:62023CC0799.
[63] Saatavilla osoitteessa https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/inf_26_1380.

2030 tuodaan esiin romaninaisten ja hlbtiq+ -ihmisten kohtaamat kasautuvat ja intersektionaaliset haitat. Komissio edisti edelleen EU:n monimuotoisuussitoumusten foorumin avulla monimuotoisuutta ja osallisuutta työpaikoilla, myös romanien tasa-arvoa ja osallisuutta. Foorumi edistää vuoropuhelua ja antaa ohjeita esimerkiksi osallistavista työhönottokäytännöistä.

Komissio on raportointikauden aikana jatkanut romanien tasa-arvon, osallisuuden ja osallistumisen valtavirtaistamista asiaankuuluvissa EU:n politiikoissa, lainsäädännössä ja rahoitusohjelmissa muun muassa sisäisen tasa-arvotyöryhmänsä kautta.

Asumisen ja köyhyyden osa-alueilla EU:n toimia romanien osallisuuden edistämiseksi on tehostettu kolmella toisiaan täydentävällä aloitteella, jotka hyväksyttiin vuosina 2025 ja 2026. Kohtuuhintaista asumista koskeva eurooppalainen suunnitelma sisältää toimia, joilla tuetaan haavoittuvassa asemassa olevia ihmisiä, myös romaneja, ja parannetaan mahdollisuuksia saada asianmukainen asunto investointien ja sosiaaliperusteisia asuntoja koskevien toimenpiteiden avulla. Suunnitelmaa täydentää neuvoston suositus asuntomarkkinoilta syrjäytymisen ja asunnottomuuden torjumisesta, jossa edistetään yhdennettyjä, yksilöllisiä ja asuntolähtöisiä toimintamalleja, joissa asunnottomuutta ja syrjäytymistä torjutaan yhdistämällä asuminen, sosiaalipalvelut ja ennaltaehkäisy. Suosituksessa todetaan, että asuntomarkkinoilta syrjäytyminen ja asunnottomuus voivat kohdistua suhteettomasti tiettyihin ryhmiin, myös romaneihin, ja siinä esitetään toimenpiteitä, joilla syrjintää torjutaan tekemällä etsivää työtä, soveltamalla avoimia perusteita sosiaaliperusteisten asuntojen myöntämisessä, järjestämällä ennakkoluulojen torjumiseen tähtäävää koulutusta ja tukemalla syrjintää kohtaavia vuokralaisia.

EU:n köyhyydentorjuntastrategiassa korostetaan, että ennakkoluulot ja stigma voivat lisätä joidenkin ryhmien, myös romanien, köyhyysriskiä, ja muistutetaan romaneja koskevan EU:n strategiakehyksen tavoitteesta puolittaa köyhyyskuilu vuoteen 2030 mennessä. Strategiassa korostetaan myös sitä, että komissio on sitoutunut jatkamaan yhteistyötä jäsenvaltioiden ja sidosryhmien kanssa kohdennettujen köyhyydentorjuntatoimenpiteiden parissa. Strategian tueksi on laadittu tuloksellisen köyhyydentorjunnan periaatteet[64]. Vuonna 2021 annetussa neuvoston suosituksessa romanilapset määriteltiin ensisijaiseksi ryhmäksi. Tältä pohjalta eurooppalaista lapsitakuuta vahvistavassa tiedonannossa annetaan ohjeita siihen, miten ratkaista erityiset haasteet, joita romanilapsilla on palvelujen saannissa. Ratkaisuksi ehdotetaan integroituja toimenpiteitä, joihin kuuluvat etsivä työ, sovittelu, inklusiivinen opetus, perheiden tukeminen ja yhteisöperustaiset toimet. Eurooppalainen lapsitakuu tarjoaa strategisen tilaisuuden edistää romanilapsia koskevia, aiempaa kohdennetumpia ja tehokkaampia politiikkatoimia ja katkaista syrjäytymisen ylisukupolvinen kierre. Köyhyys ja syrjintä koskettavat romanilapsia edelleen suhteettoman paljon. Siihen liittyy myös ESR+ -ehdotuspyyntö, jonka määrärahat ovat 5 miljoonaa euroa. Varoilla tuetaan valtioiden rajat ylittäviä hankkeita, joiden tavoitteena on parantaa työelämän ja koulutuksen ulkopuolella olevien romaninuorten työllistymismahdollisuuksia.[65]

Neuvoston suositus digitaitojen ja -osaamisen tarjonnan parantamisesta koulutusalalla on merkityksellinen myös romanien osallisuuden kannalta, sillä siinä edistetään vähäosaisten ja syrjäytyneiden ryhmien, myös romanien, yhdenvertaisia mahdollisuuksia ja kehotetaan jäsenvaltioita kuromaan umpeen saavutettavuuseroja sekä alueellisia ja sosioekonomisia eroja,

[64] Näitä periaatteita esitellään osittain tämän kertomuksen jaksossa II.II.
[65] Saatavilla osoitteessa https://www.socialinnovationplus.eu/call/strengthening-the-european-child-guarantee-national-governance-systems-and-supporting-access-to-the-labour-market-for-roma-neets-2/.

jotka osaltaan johtavat digitaaliseen syrjäytymiseen. Neuvoston suosituksessa inhimillisestä pääomasta Euroopan unionissa todetaan suoraan, että romanit kuuluvat ryhmiin, jotka kohtaavat esteitä laadukkaan koulutuksen saamisessa, ja korostetaan, että tarvitaan kohdennettuja toimenpiteitä romanien osaamis- ja työllisyyserojen kaventamiseksi. Verkkokiusaamisen torjumista koskevassa toimintasuunnitelmassa ”Vahvalla yhteistyöllä turvallisempi verkkoympäristö” todetaan suoraan, että romanit ja muut rodulliset ja etniset vähemmistöt ovat erityisen alttiita verkkohäirinnälle ja laittomalle vihapuheelle, jotka liittyvät rakenteelliseen syrjäytymiseen.

EU:n varojen hyödyntäminen parhaalla mahdollisella tavalla

ESR plussasta rahoitetaan kuluvalla ohjelmakaudella (2021–2027) noin 1,8 miljardilla eurolla romaneihin kohdennettuja koulutukseen, työllisyyteen ja sosiaaliseen osallisuuteen liittyviä toimia 15 jäsenvaltiossa. EAKR täydentää tätä kohdennetuilla ja yleisillä investoinneilla, jotka kohdistuvat asumiseen, sosiaaliseen infrastruktuuriin, koulutukseen ja terveydenhuoltoon ja hyödyttävät romaneja suoraan tai välillisesti. Romanien osallistamista koskevassa temaattisessa mahdollistavassa edellytyksessä varat ja politiikat sidotaan yhteen. Elpymis- ja palautumissuunnitelmiin sisältyy useiden sosiaalipolitiikan osa-alueiden toimia. Suunnitelmissa yhdistetään investointeja ja uudistuksia ja kiinnitetään samalla huomiota vähäosaisiin ryhmiin, myös romaneihin, tukemalla digitaalisten ja taloudellisten taitojen kehittämistä tai koulujen eriytymisen vähentämistä. Myös teknisen tuen väline auttaa jäsenvaltioita laatimaan strategioita ja politiikkatoimia, joilla syrjäytyneiden romaniyhteisöjen kohtaamiin haasteisiin voidaan vastata paremmin. Välineellä tuetaan esimerkiksi inklusiivista opetusta, myös toimia koulujen eriytymisen vähentämiseksi.

Erasmus+ ohjelma on tukenut yli 480:tä romaniyhteisöjen osallisuutta edistävää hanketta; hankkeiden arvo oli lähes 29 miljoonaa euroa, ja niissä oli mukana noin 1500 organisaatiota eri puolilta EU:ta. Hankkeet keskittyivät pääasiassa nuorisoalaan, kouluopetukseen ja aikuiskoulutukseen, ja niiden aiheina olivat romanivälittäjät, romanien ruohonjuuritason järjestöjen osallistumismahdollisuuksien parantaminen Erasmus+ -ohjelmassa, romanien joukkotuhosta oppiminen ja romanikielen säilyttäminen. Euroopan solidaarisuusjoukot ovat tukeneet yli 100:aa romanien osallisuutta edistävää hanketta pääasiassa koulutuksen, kulttuurin, urheilun, terveyden, ympäristötoimien, yhteisön osallistamisen ja nuorten vapaaehtoistyön aloilla. Hankkeissa on ollut mukana 104 organisaatiota, ja niiden rahoitus on ollut yli 1,4 miljoonaa euroa. EU4Health-ohjelmassa (2021–2027) useat aloitteet kohdistuvat romaniyhteisöissä esiintyviin terveyseroihin, ja niissä keskitytään ennaltaehkäisyyn ja terveydenhuollon saatavuuteen. Esimerkiksi ShowUp4Health-aloitteessa torjutaan tarttumattomia tauteja vaikuttamalla terveyden sosiaalisiin ja ympäristöön liittyviin taustatekijöihin ja vahvistamalla romanien terveysosaamista. Eurooppalaiset aloitteet, kuten SASTIPE, MENTBOX ja JA MENTOR, edistävät romanien mahdollisuuksia saada laadukkaita mielenterveyspalveluja. Lisäksi SOLACE-hankkeessa kokeiltiin keuhkosyövän seulontamalleja Kreikan, Kroatian ja Unkarin romaniväestössä yhteistyössä yhteisövälittäjien kanssa. Interreg tarjoaa yhteistyömahdollisuuksia, mistä on esimerkkinä CHESS START -hanke, jossa oli mukana yli 100 romanilasta Romaniasta ja Unkarista.

Kansalaisten, tasa-arvon, perusoikeuksien ja arvojen ohjelman (CERV) avulla komissio tuki edelleen romanien kansallisia yhteysviranomaisia, kun ne perustivat tai vahvistivat kansallisia romanifoorumeja, joilla varmistetaan romanien osallistuminen päätöksentekoon. Komissio rahoittaa myös kansainvälistä ROVA-hanketta, jolla vahvistetaan romanien kansalaisjärjestöjen valmiuksia. CERV-ohjelman EQUAL- ja REM-ehdotuspyynnöillä tuetaan toimia, joilla torjutaan rasismia ja syrjintää, myös romanivastaisuutta, sekä romanien

joukkotuhoa ja romanien orjuutta koskevaa muisto- ja koulutustoimintaa. Lisäksi ohjelman puitteissa kolme romanien johtamaa EU-tason järjestöä on komission institutionaalisia kumppaneita ja saa toiminta-avustuksia. Järjestöjen toiminta kattaa valmiuksien kehittämisen, kulttuurin, edunvalvonnan ja romanien oikeudet.

Ohjeet EU:n varojen tehokkaasta käytöstä romanien tasa-arvoon, osallisuuteen ja osallistumiseen
Jotta EU:n tason tavoitteiden saavuttamisessa edistyttäisiin nopeammin, jäsenvaltioiden, erityisesti niiden, joissa on merkittävä romaniväestö, olisi ”yhteisen mutta eriytetyn lähestymistavan” mukaisesti

- **vahvistettava hallintorakenteiden ja EU:n varojen välistä yhteyttä** ja varmistettava, että romanien tasa-arvoa ja osallisuutta koskevat painopisteet otetaan huomioon ohjelmien suunnittelun, toteutuksen ja arvioinnin kaikissa vaiheissa, jotta voidaan tukea romaneja koskevan EU:n strategiakehyksen tavoitteiden saavuttamista vuoteen 2030 mennessä;
- **yhdistettävä romaniyhteisöjen erityistarpeisiin vastaavia kohdennettuja toimenpiteitä osallisuutta edistäviin yleisiin politiikkatoimiin ja palveluihin** kiinnittäen erityistä huomiota koulutukseen, työllisyyteen, terveyteen, asumiseen ja sosiaaliseen osallisuuteen ja varmistettava eri politiikanalojen välinen koordinoitu ja yhdennetty toiminta sekä pitkäjänteiset investoinnit, jotta voidaan torjua syrjäytymistä, jolla on monia toisiinsa kytkeytyviä ulottuvuuksia;
- **varmistettava, että EU:n rahoittamilla investoinneilla koulutukseen ja asumiseen edistetään eriytymisen vähentämisen ja erottelemattomuuden periaatteita** niin, että ensisijaisesti pyritään poistamaan vallitseva erottelu tai vähentämään sitä merkittävästi integroimalla romanit yleisiin kouluihin ja asuinalueisiin ja huolehtimalla siitä, että jos eriytymisen välitön poistaminen tai vähentäminen ei ole mahdollista, investoinneilla ei luoda uusia eriytyneitä ympäristöjä tai vahvisteta olemassa olevia (erottelemattomuusperiaate) ja siten tasoiteta tietä eriytymiselle tulevaisuudessa.

Hallinnon ja politiikkakoordinoinnin vahvistaminen

Eurooppalaisessa ohjausjaksossa seurattiin edelleen romanien tilannetta ja ohjattiin jäsenvaltioita suunnittelemaan ja toteuttamaan uudistuksia ja investointeja, joilla pyritään ratkaisemaan pitkäaikaisia ongelmia. Vuoden 2026 eurooppalaisen ohjausjakson yhteydessä neuvoston suosituksen johdanto-osan kappaleissa todettiin tarve ratkaista ongelmat, joita romaniyhteisöillä on Bulgariassa, Espanjassa, Kreikassa, Romaniassa, Slovakiassa, Tšekissä ja Unkarissa. Neuvoston hyväksymissä peräkkäisissä työllisyyspolitiikan suuntaviivoissa syrjäytyneet romaniyhteisöt määritellään johdonmukaisesti yhdeksi niistä ryhmistä, jotka tarvitsevat kohdennettua työmarkkinoille aktivointia. Näin romanien tasa-arvo sisällytetään EU:n työllisyyspolitiikan koordinointikehykseen.

Tulevat kansalliset ja alueelliset kumppanuussuunnitelmat[66], jotka kuuluvat vuosien 2028–2034 monivuotiseen rahoituskehykseen (MRK), tarjoavat jäsenvaltioille jatkossa merkittävän mahdollisuuden ratkaista nämä ongelmat kattavammin ja kohdennetummin. Komissio on sisällyttänyt romanien tasa-arvon ja osallisuuden useisiin vuosien 2028–2034 MRK:ta

[66] Vuosien 2028–2034 MRK:ta koskevan komission ehdotuksen mukaan kansallisiin ja alueellisiin kumppanuussuunnitelmiin koottaisiin useita EU:n rahoituslähteitä, muun muassa Euroopan sosiaalirahasto ja Euroopan aluekehitysrahasto.

koskeviin säädösehdotuksiin – muun muassa AgoraEU-ohjelmaa, oikeusalan ohjelmaa ja Erasmus+ -ohjelmaa koskeviin ehdotuksiin –, koska romanien osallisuus on edelleen EU:n poliittinen ja sosiaalinen painopiste.

Romanien osallistumisen ja sidosryhmien osallistamisen edistäminen

Komissio tuki edelleen romanien osallistumista jäsennellyn vuoropuhelun, valmiuksien kehittämisen ja institutionaalisen yhteistyön avulla. Romanien osallisuutta käsittelevä eurooppalainen foorumi kokoaa joka vuosi viranomaiset ja kansalaisyhteiskunnan yhteen määrittämään painopisteitä ja arvioimaan edistymistä vuoden 2030 tavoitteiden saavuttamisessa. Yhteistyöhön sidosryhmien kanssa kuului myös säännöllisiä kokouksia romanien kansallisten yhteysviranomaisten ja muiden asiaankuuluvien kansallisten viranomaisten, kansalaisyhteiskunnan ja Euroopan tasa-arvoelinten verkoston (Equinet)[67] kanssa.

Komissio jatkoi yhteistyötä EU:n neuvoston kiertävää puheenjohtajuutta hoitavien jäsenvaltioiden ja Euroopan parlamentin kanssa, jotta romanien tasa-arvo, osallisuus ja osallistuminen pysyisivät poliittisen asialistan kärjessä. Lisäksi se tuki aktiivisesti romaniviikkoa, antoi kansainvälisen romanipäivän ja romanien joukkotuhon muistopäivän johdosta erilliset lausumat ja osallistui Auschwitzin muistotilaisuuteen 2. elokuuta.

Tasa-arvon edistäminen ja romanivastaisuuden torjuminen

Romanivastaisuuden torjuminen edellyttää jatkuvia toimia kaikilla politiikan aloilla. Komissio on soveltanut kaksitahoista toimintamallia: romanivastaisuutta on torjuttu suoraan kohdennetuilla toimilla ja julkisella viestinnällä, ja samalla romanivastaisuuden torjunta on valtavirtaistettu alakohtaisiin politiikkoihin.

Komissio on vuosien mittaan jatkanut jäsenneltyä yhteistyötään Euroopan neuvoston kanssa useissa yhteisohjelmissa, joita ovat: i) kesäkuussa 2024 käynnistetty Roma Memory -ohjelma, joka lisäsi tietoisuutta romanien joukkotuhosta ja edisti sen muistamista, ii) ROMACT, joka vahvisti alue- ja paikallisviranomaisten valmiuksia varmistaa romanien osallisuus, ja iii) EQUIROM, joka torjui romanivastaisuutta tuomalla tiedotusvälineissä esiin myönteisiä kertomuksia romaneista. Lisäksi kansainvälisenä romanipäivänä käynnistetyllä sosiaalisen median Roma on Par -kampanjalla pyritään torjumaan romanivastaisuutta ja kyseenalaistamaan romaneja koskevia kielteisiä stereotypioita.

Komissio tukee myös Unescon rasisminvastaista kasvatusta koskevaa työtä EU:ssa, kuten rasisminvastaisessa strategiassa on ilmoitettu. Unesco käynnisti maaliskuussa 2026 komission rahoittaman kaksivuotisen hankkeen, jossa keskitytään erityisesti romanivastaisuuden kaltaisiin rasismin muotoihin. Hankkeen tavoitteena on antaa kouluttajille aineistoja, joiden avulla he voivat perehdyttää opiskelijat nykyajan rasismiin ja sen historialliseen perintöön, ja siten tehdä oppimisympäristöistä osallistavampia romaniopiskelijoille[68].

PÄÄTELMÄT

Romaneja koskevan EU:n strategiakehyksen hyväksymisestä lähtien jäsenvaltiot ovat vahvistaneet institutionaalista perustaa kansallisten romanistrategioidensa täytäntöönpanolle.

[67] Saatavilla osoitteessa https://equineteurope.org/.
[68] Saatavilla osoitteessa https://www.unesco.org/en/articles/unesco-launches-new-programme-address-racism-and-through-education-europe.

Jäsenvaltioiden keskeisten hallintorakenteiden kehittäminen jatkui kaudella 2023–2025. Romanien kansalliset yhteysviranomaiset ovat vahvistaneet koordinointirooliaan, vuoropuhelu romanien ja romanien etua ajavien kansalaisyhteiskunnan toimijoiden kanssa on aiempaa jäsentyneempää, ja useista maista on myös raportoitu, että romanien edustus julkishallinnossa ja vaaleilla täytettävissä tehtävissä on jonkin verran lisääntynyt. Lisäksi useilla politiikan aloilla on edistytty näkyvästi: romanivastaisuuden poliittinen tunnustaminen on lisääntynyt, romanilasten osallistuminen varhaiskasvatukseen on lisääntynyt, romanien työllisyysaste on noussut ja jäsenvaltiot ovat laajentaneet asumiseen, terveyteen ja sosiaaliseen suojeluun liittyviä toimenpiteitään. EU-rahoituksella tuettiin osallistavia kansallisia uudistuksia ja aloitteita koko raportointikauden ajan.

Vuoden 2024 romanitutkimuksen mukaan romaneja koskevan EU:n strategiakehyksen seurannassa käytetyistä 16 indikaattorista kymmenen osoittaa tilanteen parantuneen. Esimerkiksi suurin osa romaneja koskevan EU:n strategiakehyksen työllisyystavoitteista näyttää olevan saavutettavissa vuoteen 2030 mennessä. Kaikkien tavoitteiden saavuttaminen edellyttää kuitenkin yhä huomattavia ponnisteluja, myös kansallisten tavoitteiden johdonmukaisempaa asettamista. Lyhytaikainen rahoitus, epäyhtenäiset seurantakehykset ja eri hallintotasojen välinen vähäinen koordinointi heikentävät edelleen romanien tasa-arvoa ja osallisuutta edistävien politiikkatoimien vaikuttavuutta ja kestävyyttä.

Tulevat vuodet ovat ratkaisevia. Romanivastaisuuden torjuminen ja romanien tasa-arvon, osallisuuden ja osallistumisen edistäminen entisestään edellyttävät jatkuvaa poliittista sitoutumista, tehokkaita järjestelmätason uudistuksia, vahvempia institutionaalisia valmiuksia, integroitua ja monialaista politiikkaa sekä ennakoitavia pitkän aikavälin investointeja. Myös tehokas täytäntöönpanon valvonta ja vahva julkisen sektorin johtajuus ovat olennaisen tärkeitä. Tuleva monivuotinen rahoituskehys tarjoaa oivan tilaisuuden tehostaa näitä ponnisteluja entisestään.

Romanien tasa-arvo, osallisuus ja osallistuminen paitsi kumpuavat perusoikeuksista, ovat myös Euroopan strategisia painopisteitä. Kun väestö vähenee, työvoimasta on pulaa ja maailmanlaajuinen kilpailu kiristyy, romanien osallisuus – romanit ovat ikärakenteeltaan yksi Euroopan nuorimmista väestöryhmistä – voi osaltaan edistää talouden häiriönsietokykyä. Vuoden 2030 lähestyessä romaneja koskevalla EU:n strategiakehyksellä on edelleen edistettävä näitä painopisteitä ja tuettava Euroopan yhteenkuuluvuutta ja kilpailukykyä pitkällä aikavälillä. Tämä vastaa EU:n sitoutumista siihen, että ketään ei jätetä jälkeen.